

บทที่ 2

กำเนิดนามสกุล กลไกสร้างรัฐและอาณานิคม

ในอดีตกาล มนุษย์มีเพียง “ชื่อตัว” เพื่อบ่งบอกตัวเองหรือให้คนอื่นเรียกขาน ยังไม่จำเป็นต้องใช้ “นามสกุล” ซึ่งเป็นระบบนามที่เกิดขึ้นภายหลัง แม้แต่ในทวีปยุโรปซึ่งเชื่อว่าเป็นต้นกำเนิดของนามสกุล จนล่วงเข้าคริสต์ศตวรรษที่ 14 แล้ว คนส่วนใหญ่ยังหาได้นิยมใช้นามสกุลในลักษณะชื่อรองที่ถาวร คงใช้เพียงนามบุคคลของตัวเอง ก็นับว่าสะดวกพอแล้วสำหรับใช้บ่งชี้หรือจำแนกตัวบุคคลในแต่ละท้องถิ่น หากจำเป็นต้องการความแน่ชัดเพื่อระบุตัวคนยิ่งกว่าปกติ มักจะเติม นามที่สอง (second designation) เพื่อช่วยขยายหรือเพิ่มรายละเอียดของผู้ที่กล่าวถึง อาจจะใช้ว่าด้วยอาชีพ (เช่น Smith หรือ Baker) ภูมิภานา (เช่น Hill หรือ Edgewood) หรือลักษณะเด่น (เช่น Short หรือ Strong) ของแต่ละคน เป็นต้น ชื่อหรือนามในระบบนี้ ยังไม่จัดเป็นนามสกุลถาวรได้ เนื่องจากจำเป็นต้องอยู่ใต้เงื้อมมือหรือข้อจำกัดของลักษณะประจำชื่อนั้น เช่น Baker จะคงอยู่ถึงรุ่นลูกได้ ต่อเมื่อลูกต้องทำมาหากินสืบทอดมาจากพ่อตัวเอง เป็นต้น¹

ธรรมเนียมนามที่สองแบบหนึ่งซึ่งแพร่หลายอย่างมาก คือการระบุนามบิดาของคนๆ นั้น เพื่อบอกว่าเป็นลูกของชายคนใด เรียกกันว่า patronym ปัจจุบันยังคงพบเห็นเค้าเดิมอย่างชัดเจนได้ในหลายประเทศ เพราะบางชื่อได้พัฒนากลายเป็นนามสกุลถาวรตกทอดจนถึงทุกวันนี้ โดยเฉพาะในกลุ่มยุโรปตอนเหนือ เช่น Fitz-, O'-, -sen, -son, -s, Mac-, หรือ -vich² เป็นต้น

จากยุโรปกระจายทั่วโลก พร้อมกับกำเนิดรัฐสมัยใหม่และอาณานิคม

เมื่อยุครัฐสมัยใหม่กำเนิดในราวคริสต์ศตวรรษที่ 18 ถึง 19 จึงเริ่มใส่ใจต่อระบบชื่อหรือฉายาของบุคคล โดยเฉพาะผู้ผู้ได้อำนาจปกครอง รัฐมุ่งแทรกแซงและยุ่งเกี่ยวกับเรื่องที่เคยเห็นเป็นเรื่องส่วนบุคคลมาก่อน เพื่อสร้างระบบชื่อที่เป็นระเบียบมีมาตรฐาน ด้วยตระหนักว่าเป็นส่วนหนึ่งของโครงการปรับแต่งส่วนประกอบต่าง ๆ ของรัฐให้ “ง่าย” ต่อการปกครอง (state

¹ James C. Scott, *Seeing Like a State*, (New Haven and London: Yale University Press, 1998), p.66.

² Ibid., p.67.

simplification) ไม่ต่างจากที่รัฐจำเป็นต้องเข้าไปดูแลจัดวางระบบผังเมือง เส้นทางจราจร หรือพื้นที่รกร้าง เนื่องจากเป็นสิ่งกีดขวางและสกัดกั้นไม่ให้รัฐบาลกลางแผ่ขยายอำนาจจนครอบคลุมทั่วทุกพื้นที่และทุกคนได้อย่างเต็มกำลัง³

ระบบนามสกุลถาวรจึงถูกผลิตเพื่อสร้างประโยชน์ให้รัฐ เพื่ออำนวยความสะดวกต่อเจ้าหน้าที่ที่จะสามารถจำแนกแยกตัวบุคคลได้อย่างชัดเจนและไม่กำกวม ทำให้อำนาจรัฐรู้จักและเข้าถึงตัวประชากรเพื่อปูทางบังคับใช้นโยบายให้เกิดประสิทธิภาพ ไม่ว่าจะเก็บภาษี เกณฑ์ทหาร หรือสำมะโนครัวได้ง่ายยิ่งขึ้น เนื่องจากได้กำจัดแบบธรรมเนียมชื่อบุคคล (naming practices) ที่แปรเปลี่ยนไปตามแต่ละท้องถิ่น ตามบริบทของแต่ละสังคม ที่ให้อภิสิทธิ์เฉพาะผู้ที่เติบโตหรือใช้ชีวิตอยู่ในชุมชนนั้น ๆ เท่านั้น สามารถจะเข้าใจระบบชื่อบุคคลอันเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนนั้นได้ บุคคลภายนอกย่อมเต็มไปด้วยความสับสนและยุ่งยากที่จะเข้าใจ สิ่งนี้เองได้กลายเป็นอุปสรรคกีดขวางอำนาจจากภายนอก (external authority) ไม่ให้เข้าถึงตัวคนในชุมชน การติดตามปัจเจกชนสักหนึ่งคนจึงเป็นเรื่องยาก หากรู้จักเฉพาะชื่อตัวเท่านั้น ทำให้เจ้าหน้าที่รัฐต้องสืบสาวเสียบเคียงทางเครือญาติหรือการสืบมรดกแทน⁴ ไม่สามารถมุ่งเจาะตรงไปยังตัวคนนั้นได้ในทันที ดังเช่นฉายานามของคนไทยสมัยก่อน “นายแดงลูกนายจันทร์” เจ้าหน้าที่รัฐบาลกลางต้องบ่งชี้ยืนยันความถูกต้องของตัวนายแดงผ่านการอ้างอิงจากนายจันทร์ ทำให้ต้องยืนยันตัวนายจันทร์เสียก่อน ย่อมต้องเสียกำลังสืบค้นนายจันทร์อีกคนหนึ่งรวมเป็นสองคน เนื่องจากระบบนามที่สองเช่นนี้จึงเปลี่ยนแปลงไปตามตัวปัจเจกบุคคล หรือผลัดเปลี่ยนไปตามคนแต่ละรุ่นเฉพาะคนผู้เติบโตในสังคมร่วมกับนายแดงถึงจะรับรู้ความหมายของระบบฉายานามที่ใช้ได้ ย่อมสามารถชี้ตัวได้ว่านายแดงลูกนายจันทร์คือใคร

ยุคเริ่มแรกของระบบนามสกุลถาวรที่หมายถึงชื่อประจำวงศ์สกุลของยุโรป เกิดภายหลังความล้มเหลวในการสำรวจสำมะโนครัว (Catasto) ของเมืองฟลอเรนซ์เมื่อปีพ.ศ. 1970 (ค.ศ.1427) จุดมุ่งหมายในการสำรวจครั้งนี้ ถือว่าเดินตามหลักวิชา (rationality) ในการประเมินถึงรายได้ รวมทั้งกำลังทางทหารของรัฐ ทำให้ผู้ครองแคว้นต้องการรู้จำนวนทรัพย์สินสมบัติ ผู้อยู่อาศัย ที่ดิน และอายุของผู้ได้ปกครอง หลักฐานที่เหลือจากการสำรวจครั้งนี้บ่งบอกว่า หนึ่ง) รัฐบาลเป็นผู้สร้างนามสกุลให้กับประชาชนของตน มิใช่การจดบันทึกนามสกุลที่มีอยู่เดิมแล้ว ฉะนั้น เราจึงไม่ทราบเลยว่า นามสกุลที่อยู่ในสารบบงานทะเบียนหรือบนแผ่นกระดาษ จะถูกใช้

³ ดู “Cities, People, and Language” ใน James C. Scott, Ibid., pp. 53-83.

⁴ Ibid., pp. 64-65.

งานจริงในชีวิตประจำวันของผู้ถือนามสกุลนั้น สอง) พบว่าการประเมินภาษีในหมู่ผู้ใช้นามสกุลในเมืองนี้ เป็นตัวชี้บอกลักษณะประสิทธิภาพในการเก็บภาษีเป็นอย่างดี

เมื่อต้นคริสต์ศตวรรษที่ 14 นั้น นามสกุลหรือชื่อตระกูลภายในแคว้น Tuscany จำกัดอยู่แต่เฉพาะตระกูลอิทธิพลและร่ำรวย ซึ่งมีจำนวนน้อยมาก การใช้นามสกุลของคนในแคว้นนี้ช่วยแสดงให้เห็นความเป็นกลุ่มหรือการรวมตัวทางสังคมและวงศ์ญาติ การถือนามสกุลใด นามสกุลหนึ่งเป็นสิ่งบ่งชี้ว่า เขาคนนั้นได้รับการหนุนหลังจากตระกูลที่ทรงอิทธิพลตระกูลหนึ่ง บทบาทหน้าที่ของนามสกุลในลักษณะเช่นนี้ จึงยอมจำกัดแคบเฉพาะหมู่ขุนนาง มิได้รวมถึงสามัญชนส่วนใหญ่⁵

ความล้มเหลวในการทำสำมะโนครัวของเมืองนี้ จึงเกิดมาจากความสับสนของการใช้ชื่อบุคคลของชาวเมือง ซึ่งส่วนใหญ่ไม่ได้ใช้นามสกุลนั่นเอง ในการจัดบันทึกนั้น แม้เจ้าหน้าที่กำหนดให้บันทึกข้อมูลรายบุคคลเฉพาะแต่ชื่อตัว ทรัพย์สิน และอายุเท่านั้น แต่เมื่อเริ่มลงมือทำงานจริงกลับเต็มไปด้วยอุปสรรคมากมาย เพราะบางคนแจ้งนามตนเองแล้วตามด้วยชื่อบิดา บ้างก็รวมถึงชื่อปู่ ตามธรรมเนียมคริสเตียนที่นิยมตั้งชื่อบุคคลตามชื่อนักบุญในคัมภีร์ไบเบิล (ลูยจิ บุตรแห่งจีโอวานนี ซึ่งคือบุตรแห่งเปาโล) ซึ่งจำกัดอยู่เพียงไม่กี่ชื่อเท่านั้น อีกทั้งยังพบว่าหลาย ๆ ครอบครัว มีญาติต่างรุ่นที่ใช้ชื่อซ้ำ ๆ กันเรื่อยมา นอกจากนี้ มักเพิ่มเติมอาชีพ ชื่อเล่น พร้อมกับลักษณะเด่นของตัวเองไว้ด้วย ความสับสนไร้แบบแผนเช่นนี้ได้เป็นปัจจัยบั่นทอน ทำให้ไม่สามารถนำบันทึกจากการสำรวจครั้งนี้ไปใช้งาน เพื่อบ่งชี้หรือจำแนกคนอย่างมีประสิทธิภาพ จนให้สิ้นสงสัยได้เลย แม้ไม่อาจยืนยันได้ว่า นามที่สอง ตามปรากฏในหลักฐานระหว่างการสำรวจครั้งนี้ จะคลี่คลายกลายมาเป็นนามสกุลถาวรหรือไม่ก็ตาม แต่ต้องถือว่ามีความเป็นไปได้มากทีเดียว แม้จะพบเพียงเฉพาะการบันทึกในเอกสารก็ตาม สุดท้ายแล้ว ด้วยความขาดแคลนกำลังเจ้าหน้าที่พร้อมกับแรงต่อต้านจากชาวบ้าน การสำรวจครั้งนี้ก็ต้องล้มเลิกไป⁶

ขณะเดียวกัน ในราวคริสต์ศตวรรษที่ 14 และ 15 รัฐสมัยใหม่ของประเทศอังกฤษเติบโตไปพร้อมกับการเริ่มใช้นามสกุลถาวร โดยก่อนหน้านี้นี้ก็คล้ายกับ Tuscany นั่นคือ เฉพาะครอบครัวคนชั้นสูงที่มีฐานะเท่านั้นที่นิยมใช้นามสกุล นอกนั้นมักจะใช้ระบบนามที่สองอ้างถึงนามบิดา จนราวกับว่าเป็นรูปแบบมาตรฐานไปโดยปริยาย เช่น ลูกของ William Robertson มักจะเรียกว่า Thomas Williamson แต่เมื่อถึงรุ่นหลาน ไม่จำเป็นต้องอ้างไปถึงนามปู่แต่อย่างใด ทำให้

⁵ Ibid., p.66.

⁶ Ibid., p.66.

เป็นเรื่องยากที่จะสืบสาวหาต้นตระกูลของใครสักคนที่ใช้ระบบนามเช่นนี้ จนกระทั่งเกิดระบบนามสกุลถาวรขึ้น

นามสกุลถาวรได้แพร่กระจายกว้างขวาง ลึกไปในภาคพื้นทวีปยุโรปเอง แคว้นลิทัวเนียซึ่งเดิมเป็นอาณาจักรขนาดใหญ่ในทวีปยุโรปสมัยโบราณ ตกอยู่ใต้อิทธิพลวัฒนธรรมรัสเซียยาวนาน แต่เดิมนั้นนามบุคคลลิทัวเนียมีเฉพาะชื่อตัว ไม่ได้มีระบบนามรองเพื่อบ่งชี้หรือเป็นเครื่องหมายที่สัมพันธ์กับครอบครัวหรือวงศ์ตระกูลเลย แต่ในราวคริสต์ศตวรรษที่ 14 เป็นช่วงการเปลี่ยนผ่านจากระบบนามเดี่ยวมาสู่ระบบนามคู่ (two-name system หรือ double-name system) ปรากฏในเอกสารสมัยพระเจ้า Vytautas หรือ Witold ตั้งแต่ปีพ.ศ. 1923 (ค.ศ.1380) ถึง 1973 (ค.ศ.1430) ภายในคาบเวลานี้ ระหว่างปีพ.ศ. 1929 (ค.ศ.1386) ถึง 1930 (ค.ศ.1387) แคว้นลิทัวเนียเปิดรับอิทธิพลตะวันตกผ่านการรับศาสนาโรมันคาทอลิกเป็นศาสนาประจำชาติเป็นทางการ ทำให้ชาวบ้านจึงต้องเข้าพิธีรับศีลแบบดิส จึงเริ่มยุคตั้งชื่อตามธรรมเนียมคริสต์ศาสนิกคือใช้ชื่อคริสเตียน (Christian name) เป็นชื่อตัวเอง ชื่อบุคคลเดิมถูกนำมาใช้เป็นนามสกุลสืบทอดกันต่อมา อาจเป็นเจตนาจะล้อระบบนามคู่ที่ถือว่าเป็น การเรียงลำดับแบบตะวันตก (Western order) ซึ่งเริ่มต้นในอิตาลี และต่อมาได้รับการยอมรับทั่วไป⁷

แต่ความพยายามของผู้ครองแคว้นที่จะให้ชาวลิทัวเนียหลุดพ้นวัฒนธรรมรัสเซียและภาษารัสเซียชาว เพื่อให้กลายเป็นคริสเตียนนั้น มิได้สำเร็จในระยะเวลานั้น เพราะอิทธิพลรัสเซียยังคงความเข้มข้น แม้จะเข้าสู่ยุคเปิดรับความเป็นตะวันตกแล้วก็ตาม ยืนยันได้ด้วยเอกสารราชการขณะนั้นว่า หากปรากฏชื่อและชื่อสกุลที่เขียนด้วยภาษารัสเซียชาวก็จะสะกดตามอักขรวิธีแบบรัสเซีย เช่น อาจใช้พยางค์ชนะปัจจย (suffix) ในการสะกดชื่อ patronym ตามชนรัสเซีย ปะปนไปกับวิธีการสะกดแบบลิทัวเนียที่เขียนด้วยอักษร Cyril ทั้งยังพบหลักฐานว่าในปีพ.ศ. 2071 (ค.ศ.1528) บัญชีรายชื่อขุนนางทั้งหมดเขียนด้วยระบบนามคู่ ทั้งชื่อต้นและ patronym ซึ่งไม่มีข้อมูลเพียงพอที่จะสรุปว่า ได้พัฒนาตกทอดมาเป็นนามสกุล หรือนามกลางระหว่างชื่อตัวกับ patronym หรือนามตามหลัง patronym แต่อย่างใด⁸ อาจกล่าวกว้าง ๆ แต่เพียงว่า ช่วงครึ่งแรกของคริสต์ศตวรรษที่ 16 ชาวลิทัวเนียใช้ระบบนามยาวถึงสามชื่อ แต่มักใช้กันตามปกติแค่สองชื่อ

⁷ Alfred Senn, "Lithuanian Surnames," *American Slavic and East European Review* (August 1945): 128.

⁸ Ibid., pp.128-129.

เท่านั้น และจากบัญชีรายชื่อขุนนางในปีพ.ศ. 2071 (ค.ศ.1528) ยังพบว่าส่วนใหญ่คงใช้ชื่อในแบบ
ลิทัวเนียเป็นชื่อตัวอยู่ (ทุกวันนี้กลายเป็นนามสกุล)⁹

เครื่องมือสร้างความเป็นพลเมืองของรัฐ กรณีคนต่างชาติพื้นฐิ

ความเป็นพลเมืองของรัฐสมัยใหม่นั้น จำต้องถูกจำแนกแบ่งแยกในฐานะของ “ปัจเจก
บุคคล” มิใช่ในฐานะสมาชิกคนหนึ่งของชุมชน เจ้าที่ดิน สมาคมช่าง หรือคณะสงฆ์¹⁰ ตาม
ความหมายเดิม ปัจเจกบุคคล (individual) คือสิ่งที่แบ่งแยกไม่ได้ (สังเกตภาษาอังกฤษ in-divide)
เป็นเอกเทศ และมีขอบเขตตายตัวแน่นอน สมัยยุคกลาง ความเป็นปัจเจกคือเอกภาพอันศักดิ์สิทธิ์
มิอาจแบ่งแยกได้ เช่น เอกภาพของพระบิดา พระบุตร และพระจิต แต่นิกายโปรเตสแตนต์ได้ช่วย
เสริมย้ำให้กลายเป็นว่า ปัจเจกบุคคลคือผู้ที่ติดต่อกับพระเจ้าได้โดยปราศจากพระสงฆ์ผู้ทำ
หน้าที่เป็นสื่อกลาง ความเป็นปัจเจกช่วยตอกย้ำและให้ค่าแก่การดำรงอยู่ของบุคคล ว่าอยู่เหนือ
ตำแหน่งแห่งที่หรือหน้าที่ทางสังคมของเขาเองปัจเจกบุคคลยังเป็นฐานรากของสิ่งอื่น ๆ โดยเฉพาะ
ชีวิตแบบรวมกลุ่มหรือสังคมอีกด้วย¹¹ ความเป็นพลเมืองของรัฐสมัยใหม่มาพร้อมกับสิทธิในฐานะ
ปัจเจกชน และต้องควบคู่กับภาระรับผิดชอบต่อรัฐโดยตรง เช่นว่าการจ่ายภาษีหรือการเกณฑ์
ทหาร สำนึกว่าด้วยพลเมืองแบบใหม่นี้ถูกขยายและเน้นย้ำ จนกลายเป็นหลักสากลที่ยอมรับกัน
ทั่วไป หลังการปฏิวัติในฝรั่งเศส¹² นามสกุลกลายเป็นเครื่องมือชนิดหนึ่งสำหรับช่วยสร้างความเป็น
พลเมืองในฐานะปัจเจกบุคคลขึ้นมา

กฎหมายของแคว้นปรัสเซียในปีพ.ศ. 2355 (ค.ศ.1812) พยายามให้คนยิวที่ยังคง
ความเชื่อทางศาสนาเดิมของตนต้องใช้นามสกุล โดยจะได้สถานภาพของพลเมืองเป็นการ

⁹ Ibid., p.130.

¹⁰ James C. Scott, John Tehranian and Jeremy Mathias, “The Production of
Legal Identities Proper to State: The Case of the Permanent Family Surname,”
Comparative Studies in Society and History (January 2002): 16.

¹¹ อภิญา เพ็ญฟูสกุล, “รายงานการวิจัยเรื่อง อัตลักษณ์ (identity) : การทบทวน
ทฤษฎีและกรอบแนวคิด,” (สำนักงานคณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ สาขาสังคมวิทยา, 2543),
น.3. (อัดสำเนา)

¹² James C. Scott, John Tehranian and Jeremy Mathias, “The Production of
Legal Identities Proper to State: The Case of the Permanent Family Surname,” p.16.

แลกเปลี่ยนในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ทั้งออสเตรเลีย ฝรั่งเศส ปรัสเซีย บาวาเรีย และรัสเซียวางระเบียบการใช้นามสกุลถาวรให้กับคนยิวที่อาศัยในดินแดนของตนเอง ด้วยข้อเสนอของใจหลายประการชักนำให้มาจดทะเบียนนามสกุล ที่สำคัญก็คือสิทธิความเป็นพลเมืองและเป็นอิสระจากการกักกันแต่ขณะเดียวกัน คนพลัดถิ่นเหล่านี้ต้องแลกด้วยการเปิดช่องทางให้รัฐบาล สะดวกที่จะติดตามให้พวกเขาไปจ่ายค่าธรรมเนียมหรือเก็บภาษี ควบคุมกิจการ เรียกเกณฑ์ทหาร และควบคุมสอดส่องความเคลื่อนไหวต่าง ๆ นับตั้งแต่ปีพ.ศ. 2324 (ค.ศ.1781) แล้ว ที่ปรัสเซียได้ริเริ่มวางแผนส่งเสริมความเท่าเทียมกันทางกฎหมายและทางเศรษฐกิจให้กับประชากรยิว แต่ก็นำมาด้วยพันธะว่าต้องเริ่มใช้ระบบนามสกุล จนทำให้หลายคนตัดสินใจใช้นามสกุลด้วยเริ่มรู้สึกว่าจะช่วยให้ความเป็นยิวของตัวเองมีความมั่นคงขึ้น ต่อมาในปีพ.ศ. 2376 (ค.ศ.1833) เริ่มขยายไปยังบังคับใช้กับคนยิวทุกคน มิใช่เฉพาะยิวที่แปลงสัญชาติเท่านั้น ถ้าหากว่าใครยังไม่ยินยอม ทางกรจะเป็นฝ่ายจัดการตั้งให้ ดังเช่นนามสกุลยิวชื่อดังหลายชื่อไม่ว่า Himmelblau, Rubenstein, Bernstein, Hirsch และ LÖew¹³

ยิ่งไปกว่านั้น ในปีพ.ศ. 2388 (ค.ศ.1845) ทางกรได้ประกาศบทลงโทษกับคนยิวที่ยังคงถือศาสนาตนเองแถมยังไม่ยอมใช้นามสกุล ทั้งยังเริ่มจัดทำบัญชีรายชื่อเพื่อติดตามและควบคุมอย่างใกล้ชิด กลายเป็นว่าแม้คนพวกนี้จะถูกปลดปล่อย ไม่ได้ถูกกักอยู่แต่ในเขตควบคุมอีกต่อไป แต่กลับเกิดระบบควบคุมชนิดใหม่ที่เรียกว่านามสกุลขึ้นแทน ต่อมาในปีพ.ศ. 2410 (ค.ศ.1867) รัฐบาลให้อำนาจผู้นำท้องถิ่นรายงานการเปลี่ยนนามสกุลของคนยิว ซึ่งเป็นผลต่อเนื่องจากการเปลี่ยนมาเข้ารีตเป็นคริสเตียน สิ่งที่แคว้นปรัสเซียกระทำลงไปทั้งหมดนั้น จึงหาใช่แค่ใช้นามสกุลถาวรเป็นเครื่องจำแนกหรือบ่งชี้พลเมือง แต่ยังใช้เป็นเครื่องหมายบอกปุมหลังทางความเชื่อหรือการนับถือศาสนาอีกด้วย จนเมื่อเยอรมันตัดสินใจจะฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ ก็อาศัยข้อมูลจากบัญชีรายชื่อคนยิวที่ถูกบันทึกเหล่านี้เป็นข้อมูล¹⁴

นอกจากนี้ยังพบกรณีคล้ายกันในรัสเซีย คนยิวที่อาศัยในรัสเซียก่อนปฏิวัติสังคมนิยม มักเปลี่ยนศาสนายิวมาเป็นคริสต์ เพื่อให้ได้รับสิทธิต่าง ๆ ในฐานะพลเมืองของรัสเซีย เนื่องจาก

¹³ Ibid., 16-17.

¹⁴ Ibid., p.17.

ขณะนั้นศาสนามีบทบาทสูงมากทั้งในการปกครอง กฎหมาย และชีวิตประจำวัน¹⁵ แต่เมื่อเริ่มเข้าสู่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ได้เกิดลัทธิเหยียดผิว (racism) อย่างรุนแรง จนนำไปสู่สงครามโลกครั้งที่ 1 ทางกรรัสเซียเริ่มสร้างเส้นแบ่งระหว่างคนยิว ไม่ว่าจะคนนั้นจะเป็นคริสเตียนหรือไม่ก็ตาม ไม่ให้ปะปนกับคริสเตียนรัสเซีย แต่ทว่าคนยิวขณะนั้นเริ่มละทิ้งอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของตน นอกจากจะเปลี่ยนศาสนาแล้ว ยังเปลี่ยนทั้งชื่อและการแต่งตัวอีกด้วย จนเริ่มยากลำบากที่จะนิยามความเป็นยิว¹⁶ อย่างไรก็ตาม ความหวาดกลัวที่มีต่อคนยิวทำให้ผู้ปกครองต้องเริ่มสร้างกฎเกณฑ์ให้คนยิวแยกจากชาวคริสเตียนทั่วไปอย่างเห็นได้ชัดเจน ดังนั้นในเมืองเซนต์ปีเตอส์เบิร์ก มอสโคว์ และวอซอร์ ได้บังคับให้พ่อค้าชาวยิวต้องติดป้ายแสดงชื่อตัวเอง (forenames), ชื่อบิดา (patronymics) และชื่อสกุล (surnames) ที่หน้าร้านของตัวเอง¹⁷

แม้จะเข้าสู่หลังปฏิวัติปีพ.ศ. 2448 (ค.ศ.1905) แล้วก็ตาม ความตึงเครียดทางชาติพันธุ์ยังคงคุกรุ่น ทั้งยิ่งรุนแรงกว่าเก่า ภาพลักษณ์อันเลวร้ายของยิวแพร่ไปทั่วในหมู่ชาวรัสเซียสามารถบอกได้ผ่านเอกสารคำร้องขอเปลี่ยนชื่อที่หลงเหลือจนทุกวันนี้ ชนกลุ่มน้อยไม่ว่ายิว, เยอรมัน หรือโปแลนด์ต้องพบเจอการตราหน้าว่าเป็นคนอื่น การถูกเลือกปฏิบัติ หรือการทารุณกรรมที่เกิดขึ้นเป็นประจำ บนความ “แปลกแยก” ที่สังคมได้หยิบยื่นให้ ยืนยันได้ด้วยหลักฐานการขอเปลี่ยนนามสกุลในปีพ.ศ. 2448 (ค.ศ.1905) มีผู้ขอเปลี่ยนแค่ 152 ราย แต่ในปีพ.ศ. 2458 (ค.ศ.1915) ขณะมหาสงคราม (the Great War) กำลังเข้าขั้นวิกฤต มีผู้ขอเปลี่ยนนามสกุลเพิ่มสูงถึง 2,296 ราย¹⁸ สงครามโลกช่วยแบ่งแยกชั่วคราวเผ่าพันธุ์และเชื้อชาติให้รุนแรงมากขึ้น ในมอสโคว์เกิดความหวุ่นกั้วภัยจาก “ศัตรูต่างชาติ” จนเกิดจลาจลทางชาติพันธุ์ ห้างร้านที่เป็นเป้าหมายส่วนใหญ่จะใช้ชื่อเยอรมัน ยิว หรือภาษาต่างชาติอื่น ๆ ความเสียหายรวมทั้งสิ้น 735 ครั้ง แต่เกิดกับร้านที่ใช้ชื่อสำเนียงรัสเซียเพียง 90 ครั้งเท่านั้น ส่วนพวกชาวนาก็ไม่ดังเลที่จะรุมประชาทัณฑ์เจ้าของที่ดินซึ่งใช้นามสกุลเยอรมัน ด้วยข้อกล่าวหาว่าหลอกลวงต้มตุ๋นและเป็นกบฏขายชาติ

¹⁵ Eugene M. Avrutin, “Racial Categories and Politics of (Jewish) Difference in Late Imperial Russia,” *Kritika: Exploration in Russian and Eurasian History* 8 (Winter 2007): 19.

¹⁶ *Ibid.*, pp.33-34.

¹⁷ *Ibid.*, p.34.

¹⁸ *Ibid.*, p.36.

เจ้าหน้าที่รัฐและเจ้าของโรงงานพร้อมจะไล่ “ผู้ต้องสงสัย” ออกจากงาน แค่เพราะมีชื่อเป็นยิวหรือเยอโรมัน¹⁹

ท่ามกลางการเลือกปฏิบัติและความทารุณโหดร้าย คนยิวเข้ารับอย่าง Kirill Aleksandrovich Vighochik ระบุในคำร้องขอเปลี่ยนนามสกุล (ใน ค.ศ.1917) อ้างว่าตนนั้นมิได้มีสิ่งที่เป็นยิวหลงเหลืออีกต่อไป เพราะได้ละทิ้งมันไปโดยดีเพื่อรับสำนึก ขนบธรรมเนียม และประเพณีอันเป็นรัสเซียแล้ว แม้ในทางกฎหมาย การเปลี่ยนศาสนาจะปลดปล่อยให้ Vighochik พ้นจากการเข้มงวดตรวจตราของรัฐบาลแล้วก็ตาม แต่เขาก็เป็นเช่นคนยิวทั่วไปที่ยังคงถูกตราหน้าว่ายังเป็น “ยิว” อยู่ นั่นเอง Vighochik บรรยายว่า “ข้าพเจ้าตระหนักว่าการมีความเชื่อสองแบบอยู่ในตัว ย่อมทำให้ตัวเองไม่น่าเชื่อถือ เพราะคนอื่นยังคงติดใจกับกำเนิดของข้าพเจ้า เพียงเพราะชื่อตระกูลของข้าพเจ้าเอง มีเพียงหนทางเดียวที่จะแก้ความคับข้องนี้ได้ ก็คือเปลี่ยนนามสกุลของข้าพเจ้าซึ่งเป็นเนื้อแท้ของคนยิวเสีย” Vighochik เป็นหนึ่งในยิวถือคริสต์หลายร้อยคนที่เรียกร้องให้รัฐช่วยบรรเทาความทรงจำ “ความเป็นยิว” ที่คนทั่วไปมีต่อตัวเขา ด้วยการเปลี่ยนเครื่องหมายบ่งบอกขึ้นสำคัญ นั่นคือ นามสกุลของตัวเอง²⁰

สำหรับในโลกยุคใหม่แล้ว ถือเป็นเรื่องปกติธรรมดาสำหรับการเปลี่ยนนามสกุล โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายในประเทศที่เป็นปลายทางของผู้อพยพย้ายถิ่น หลังอังกฤษยึดครองปาเลสไตน์ คนยิวลี้ภัยในอังกฤษจำนวนมากเปลี่ยนชื่อตัวเองให้เป็นฮีบรู ทั้งผู้ลี้ภัยและผู้อพยพพบว่าเป็นเรื่องง่ายดายมากที่จะเปลี่ยนจากชื่อต่างด้าวให้เป็นระบบของอังกฤษ หรือไม่ก็รับนามสกุลแบบอังกฤษมาใช้เป็นของตัวเองไปเลย และในอนอนตารีโอ แคนาดา ปีพ.ศ. 2482 (ค.ศ.1939) ถึงขั้นออกกฎหมายให้ต้องเปลี่ยนทั้งชื่อตัวและชื่อสกุล²¹ เช่นเดียวกับประเทศสหรัฐอเมริกา ซึ่งเป็นศูนย์รวมผู้อพยพหลายเชื้อชาติ ทั้งที่เป็นยิวและไม่เป็นยิว คนเหล่านี้ก่อนหน้าจะลงเรือเดินสมุทรมุ่งสู่ “โลกใหม่” อาจยังไม่มีนามสกุล แต่ถ้าหากต้องการใช้ชีวิตหรือขอใบอนุญาตทำงานในประเทศนี้ จำเป็นจะต้องใช้นามสกุลทันที ทั้งที่ไม่เคยมีนามสกุลที่ใช้สืบทอดจากบรรพบุรุษของตนเองเลย²² นอกจากนี้ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง (และอาจรวมถึงครั้งที่สองด้วย) คน

¹⁹ Eugene M. Avrutin, *Ibid.*, p.37.

²⁰ *Ibid.*

²¹ F. M. Goadby, “Change of “Christian” Name,” *Journal of Comparative Legislation and International Law* 28 (1946): 86.

²² James C. Scott, *Seeing Like a State*, p.71.

อเมริกันเชื้อสายเยอรมันพยายามที่จะหลบเลี่ยงการก่นประนามว่าเป็นพวกศัตรู ด้วยการแปลง โนมชื่อของตัวเอง จากเสียงสระแบบเยอรมันไปสู่สำเนียงแบบอื่นจนยากที่จะจับความเป็นเยอรมัน ได้ ขณะที่ทาสชาวอัฟริกันกับผู้อพยพชาวเอเชียมักใช้วิธีเปลี่ยนชื่อเก่าไปใช้นามสกุลใหม่ทันที²³

เครื่องมือปกครองและจัดระเบียบอาณานิคม เพื่อ “อ่าน” คนพื้นเมือง

นามสกุลถาวรที่วางต่อจากชื่อบุคคลที่เรียกว่า Western order ได้ขยายตัวอย่าง กว้างขวางมิใช่เฉพาะในยุโรปเท่านั้น แต่กระจายไปทั่วโลก สะท้อนสถานะมหาอำนาจในฐานะเจ้า อาณานิคมของชาติยุโรปตะวันตก ตามชายขอบมหาสมุทรแอตแลนติก ที่ส่งอิทธิพลต่อแบบธรรมเนียม ชื่อบุคคลของชาติได้อำนาจอาณานิคมหลายประเทศ ที่ด้อยอำนาจการเมืองและเศรษฐกิจ รวมถึงด้อยกว่าในทางวัฒนธรรมอีกด้วย จนหลายประเทศได้รับธรรมเนียมนี้ไปใช้ ไม่ว่าจะด้วยการ บังคับยึดเยียดหรือซึมซับลอกเลียนก็ตาม

หมู่เกาะบาร์บาโดสเป็นดินแดนใต้อาณัติของจักรภพอังกฤษที่เก่าแก่ที่สุด เป็นนิคม เพาะปลูกและผลิตน้ำตาลขนาดใหญ่ด้วยแรงงานทาสชาวอัฟริกัน กล่าวกันว่าธรรมเนียมการใช้ นามสกุลของทาสในอัฟริกันแถบตะวันตกได้รับอิทธิพลจากชาวยุโรป สำหรับวัฒนธรรมแองโกลออเมริกันแล้ว การวางนามสกุลต่อท้ายชื่อตัวเองหรือชื่อแบ็บติสม์ แสดงถึงความเป็นสมาชิกของ ครอบครัวที่สืบทอดผ่านทางบิดา แต่ก็ยังเป็นเพียงหนึ่งท่ามกลางหลายความหมายที่ใช้กันในหมู่ทาส แถบนี้ มิได้เจาะจงหมายถึงชื่อของตระกูลตามแบบฉบับของยุโรปเสียทีเดียว ทั้งวิธีการใช้ก็ แตกต่างกันไปตามคนแต่ละกลุ่ม เช่นคนใน Sierra Leone มักเปลี่ยนชื่อที่ได้ขณะเกิดทั้งชื่อตัวและ ชื่อสกุล นามสกุลเด็กชายอาจมาจากนามสกุลของแม่หรือญาติฝ่ายหญิง ขณะที่เด็กหญิงก็ สามารถมาจากนามสกุลของแม่หรือญาติฝ่ายชายเช่นกัน เนื่องจากนามสกุลมีหน้าที่บอกถึงการ สืบสายเลือดมิได้ทำหน้าที่แสดงชื่อวงศ์ตระกูล²⁴

ทาสผิวดำส่วนใหญ่ในบาร์บาโดสมีแต่ชื่อตัวโดด ๆ การใช้นามคู่ที่มีชื่อตัวตามด้วยชื่อ ที่คนยุโรปเรียกว่าชื่อสกุลนั้น อาจจะเป็นแค่ชื่อตัวสองชื่อซ้อนกันโดยไม่จำเป็นต้องหมายถึง นามสกุลก็ได้ แม้ว่าตัวผู้จะใช้จะเข้าใจว่านามลำดับสองนั้นเป็นนามสกุลก็ตาม เพราะชื่อนามลำดับ

²³ William Petersen, “Surnames in US Population Records” *Population and Development Review* 27 (January 2001): 316.

²⁴ Jerome S. Handler and JoAnn Jacoby, “Slave Names and Naming in Barbados, 1650-1830,” *The William and Mary Quarterly* 53 (October 1996): 717-718.

สองในระบบนามคู่หลายชื่อ เช่นว่า Francis หรือ Thomas อาจเป็นได้ทั้งชื่อคนพอ ๆ กับเป็นชื่อสกุล จึงลำบากที่จะยืนยันว่าเป็นนามสกุลหรือไม่ หากไม่พบว่าเกิดการใช้ซ้ำกันตั้งแต่สองคนขึ้นไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหมู่ทาสสังกัดนิคมเดียวกัน จากการสำรวจข้อมูลในบันทึกรายชื่อพบว่า มีชื่อทาสที่เข้าข่ายใช้นามสกุลราวร้อยละ 12²⁵ ซึ่งเริ่มพบมากในปลายสมัยทาส และเพิ่มมากขึ้นในช่วงสิบปีก่อนเลิกทาสในคริสต์ศตวรรษที่ 19 เพราะว่าทาสที่เป็นไทต้องใช้นามสกุลเพื่อวัตถุประสงค์ในทางกฎหมาย เช่น การถือครองที่ดิน แต่งงาน และออกใบมรณะบัตร²⁶

ทาสบนเกาะนี้ใช้ชื่อที่อาจเข้าข่ายนามสกุล ด้วยความหมายและหน้าที่อันเจาะจงภายในชุมชนทาสเอง มิได้สนองต่อปกติกฎทางกฎหมายและการเมืองของนามสกุลเจกเช่นเสรีชนเลย อีกทั้งทาสอัฟริกันหลายคนมักถือการสืบสายวงศ์ตระกูลทางฝ่ายมารดา ประกอบกับหลักฐานในสหรัฐอเมริกาและจาไมกาได้บอกว่า นามสกุลของทาสอาจเป็น matronym ซึ่งเป็นธรรมเนียมที่ยังพบเห็นกันทั่วไปในดินแดน West Indies ในกรณีที่พ่อกับแม่ไม่ได้แต่งงานกัน กล่าวได้ว่าลักษณะเด่นของนามสกุลทาสในอาณานิคมแห่งนี้ ได้อิทธิพลจากประเพณีสืบตระกูลทางฝ่ายมารดาของคนอัฟริกันตะวันตก และมีหน้าที่เน้นถึงการสืบเชื้อสายเป็นสำคัญ²⁷

สำหรับประเทศเจ้าอาณานิคมที่ใส่ใจกับธรรมเนียมชื่อบุคคลของคนพื้นเมือง อาจกล่าวในที่นี้ได้ว่าหนึ่งนั้นคือประเทศสเปน ได้สร้างผ่านกลวิธีที่แตกต่างไปตามแต่ละภูมิภาค ในละตินอเมริกาซึ่งดินแดนส่วนหนึ่งตกเป็นเมืองขึ้นของสเปน ในอดีตอาณานิคมอย่างเช่นประเทศปารากวัย แม้จะพบว่าทุกวันนี้ ชาวปารากวัยเกือบทั้งหมดใช้นามสกุลเป็นภาษาสเปน แต่หาได้เป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลันภายหลังสเปนเข้ายึดครอง ทั้งบังคับให้คนพื้นเมืองเปลี่ยนมาถือคริสต์ แม้ว่ารัฐบาลสเปนริเริ่มให้คนพื้นเมืองใช้ระบบชื่อตัวและชื่อสกุล ขณะที่ชื่อแรกหรือชื่อคริสเตียนนำมาจากชื่อนักบุญในพระคัมภีร์ ทว่าชื่อหลังกลับมาจากภาษาถิ่น นามสกุลภาษาถิ่นนี้พบอยู่ในบันทึกสำมะโนครัวของนักบวชและนายทะเบียนของรัฐ ขณะยังเป็นอาณานิคมต่อเนื่องถึงช่วงก่อตั้งประเทศหลังได้เอกราช แต่ไม่อาจยืนยันว่านามสกุลของคนพื้นเมืองนี้มีความหมายหรือถูกใช้งานตามขนบยุโรปหรือไม่ เพราะไม่มีหลักว่าจะต้องสืบจากพ่อสู่ลูก อีกทั้งยังไม่ปรากฏหลักฐานด้วยว่า มีระบบนามสกุลที่ขนานนามตามบิดาและมารดาในระบบชื่อบุคคลสามส่วน ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของนามสกุลชาวสเปน กระบวนการเปลี่ยนมาเป็นนามสกุลในภาษาสเปนกลับ

²⁵ Ibid., p.719.

²⁶ Ibid., p.722.

²⁷ Ibid., p.723.

เกิดขึ้นอย่างเชื่องช้า จนล่วงเข้าราวทศวรรษที่ 1940 นามสกุลพื้นเมืองจึงได้ลดน้อยลงจนแทบจะสูญหายไปจนหมด

ด้วยระยะเวลาเปลี่ยนผ่านนานเป็นร้อยปี ทำให้นามสกุลภาษาพื้นเมืองนี้กลายเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างอัตลักษณ์ความเป็นปารากวัยอย่างค่อยเป็นค่อยไป ให้กับคนพื้นเมืองหรือลูกผสมพื้นเมืองกับสเปน สังคมจนเกิดเป็นสำนึกกว่าพวกเขาไม่ได้เป็นทั้งชาวยุโรปและชาวพื้นเมือง แต่เป็น “คนปารากวัย” ทั้งที่ในประเทศนี้ไม่มีกลุ่มชาติพันธุ์หลักที่สามารถ “เคลม” ทั้งภาษาและวัฒนธรรมของกลุ่มตนว่า มีความเป็นคนปารากวัยได้เลย นามสกุลพื้นเมืองที่ยังคงหลงเหลืออยู่ ถูกจัดให้เป็นส่วนหนึ่งของรากเหง้าปารากวัยที่เหลือรอดอยู่ในปัจจุบัน จึงได้มีส่วนสร้างให้ระบบนามของคนปารากวัยเป็นธรรมชาติในระดับสัญลักษณ์ โดยมีจำเป็นต้องสนใจที่มาว่าเป็นเช่นไร²⁸

ในอีกซีกโลกหนึ่ง ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญทั้งในด้านการพาณิชย์และการทหาร ประเทศมหาอำนาจต่างแย่งชิงกันเข้ายึดครอง รวมทั้งสเปนซึ่งปกครองประเทศหมู่เกาะอย่างฟิลิปปินส์เป็นเวลายาวนาน ชาวฟิลิปปินส์ไม่ต่างจากคนพื้นเมืองอื่น ๆ ในละแวกเดียวกัน ที่ไม่เคยมีธรรมเนียมชื่อสกุล ในลักษณะชื่อท้ายมาก่อน แต่ด้วยอำนาจจักรวรรดินิยมสเปนทำให้คนฟิลิปปินส์ต้องใช้นามสกุล เช่นเดียวกับชนพื้นเมืองในปารากวัย แต่พบว่า ผู้ปกครองสเปนได้ผลิตสร้างกลไกจัดการปัจเจกบุคคลในเมืองขึ้นแห่งนี้ต่างออกไป

ภายใต้รัฐบาลเจ้าอาณานิคมสเปน ผู้ว่าการ Narciso Glaveria y Zaldua บังคับให้คนฟิลิปปินส์ทั้งหมดต้องใช้นามสกุลอย่างถาวร ตั้งแต่ 21 พฤศจิกายน พ.ศ.2392 (ค.ศ. 1849)²⁹ เนื่องจากคนพื้นเมืองนิยมใช้ชื่อบุคคลตามประเพณีคริสเตียนเช่นเดียวกับประเทศคริสเตียนทั้งหลาย ทำให้ชื่อคนต้องจำกัดตามนามนิกบุญไปด้วย ได้กลายเป็นความยุ่งยากในการปกครอง โดยเฉพาะเจ้านายฝ่ายสเปนที่ได้แต่งตั้งข้าหลวงของตัวเองมาควบคุมบัญชาการ มาตรการที่ผู้ปกครองสร้างขึ้นใหม่นี้ ทำเพื่อช่วยเอื้ออำนวยการบริหารในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นคดีความ การคลัง และควบคุมตรวจตราทั่วไปให้เจ้าหน้าที่สามารถเข้าใจและเข้าหาตัวประชากรหรืออีกนัยยะหนึ่งคือผู้จ่ายภาษีได้ถึงตัวบุคคลเป็นรายไป ไม่จำเป็นต้องสืบสาวหรืออ้างอิงจากบุคคลอื่น ไม่ว่าจะญาติพี่น้องหรือเจ้านายประจำถิ่น ตามคำปรารภของประกาศฉบับนี้ว่า “เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์

²⁸ ดูรายละเอียดทั้งหมดใน Christina Bolke Turner and Brian Turner, “The Role of Surnames in Paraguay in the Creation of a Distinct New World Ethnicity” *Ethnohistory* 41, (Winter 1993): 139-165.

²⁹ James C. Scott, *Seeing Like a State*, p.69.

สูงสุดตามประกาศนี้ จึงต้องกำหนดแบบแผนงานทะเบียนราษฎร ที่มีใช้เป็นแค่มาตรการสำรอง แต่คือความจำเป็นอย่างยิ่งยวดต่องานสถิติของประเทศ เพื่อประกันการจัดเก็บภาษีและเกณฑ์ทหาร รวมทั้งสร้างระเบียบเอกสารของการเบิกจ่ายเงิน นามสกุลจะช่วยให้ข้อมูลที่มีความเที่ยงตรงเกี่ยวกับการโยกย้ายถิ่นของประชากร ควบคุมไม่ให้เกิดการอพยพแบบผิดกฎหมาย การหลบเลี่ยงจ่ายภาษี รวมทั้งความผิดอื่น ๆ”³⁰

ระบบนามสกุลที่ผู้ปกครองชาติสเปนคิดค้นขึ้นนั้นน่าสนใจอย่างมาก ด้วยการเริ่มทำเป็นสมุดแคตตาลอก (catalogo) รวบรวมรายชื่อทั้งที่เป็นค่านามและคำคุณศัพท์ มาจากชื่อของดอกไม้ สัตว์ แร่ธาตุ ลักษณะภูมิทัศน์ และงานศิลปะ เพื่อให้เจ้าหน้าที่นำไปใส่ให้กับชื่อคนเพื่อใช้เป็นนามสกุลเลย โดยพนักงานประจำท้องที่จะได้รับแบ่งนามสกุลในปริมาณพอเพียงต่อเขตรับผิดชอบของตน ด้วยวิธีแบ่งเป็นช่วง ๆ เรียงตามบัญชีรายชื่อที่เรียงตามลำดับอักษรในแคตตาลอก แจกจ่ายไปตามหัวเมืองต่าง ๆ ทำให้ประชาชนในแต่ละเมืองได้รับนามสกุลที่ขึ้นต้นด้วยตัวอักษรเดียวกัน³¹ เช่น นามสกุลของคนแถบ Bikol ในเมืองหลวงจะขึ้นต้นด้วยอักษร A นามสกุลของคนในเมืองชายฝั่งตั้งแต่ Tabaca จนถึง Tiwi จะขึ้นต้นด้วยอักษร B และ C เป็นต้น³² นามสกุลตามระบบนี้ช่วยสร้างความสะดวกให้รัฐบาลเจ้าอาณานิคมอย่างยิ่ง โดยเฉพาะเมื่อร้อยกว่าปีที่แล้ว ที่อัตราการอพยพย้ายถิ่นฐานต่ำมาก³³

นอกจากนี้ ในการสำรวจทำบัญชีรายชื่อคนท้องถื่น ผู้ปกครองอาณานิคมยังได้สร้างแบบบันทึกเพื่อการสำรวจให้เป็นแบบแผนเดียวกันทั่วทั้งประเทศ ด้วยการสั่งให้ตีตารางแยกเป็นแปดคอลัมน์ ในแต่ละคอลัมน์บันทึกข้อมูลประชากรแต่ละราย แยกเป็น tribute obligations, communal labor obligations ชื่อบุคคล นามสกุล อายุ สถานะสมรส อาชีพ และอื่น ๆ พร้อมกับมีคอลัมน์ที่เก่า ให้นายทะเบียนบันทึกข้อมูลที่น่าสนใจเพิ่มเติมได้ การจดบันทึกอย่างเป็นระบบเช่นนี้ ช่วยให้ศูนย์กลางอำนาจที่มะนิลาสามารถใช้หลักสถิติปกครองท้องถื่นทั่วทั้งประเทศได้ สร้างกลไกเชื่อมโยงท้องถื่นกับรัฐบาลกลางได้อย่างมีประสิทธิภาพ³⁴

³⁰ Ibid., p.70.

³¹ Ibid., p.69.

³² Ibid.

³³ Ibid.

³⁴ Ibid., p.70.

ด้วยระบบการปกครองอาณานิคม ทำให้ประเทศเจ้าอาณานิคมต้องบริหารจัดการดินแดนประเทศราชที่กระจายห่างไกลอยู่ตามภูมิภาคต่าง ๆ เพื่อให้เกิดผลผลิตหรือประโยชน์ผลย้อนกลับสู่ประเทศแม่อย่างมีประสิทธิภาพ ผู้ปกครองจึงมีความจำเป็นที่จะต้องบริหารจัดการประชากรในดินแดนอาณานิคมต่างเผ่าพันธุ์ ที่หาใช่แค่แตกต่างเฉพาะทางกายภาพ แต่รวมถึงความแตกต่างทางภาษาและวัฒนธรรม ที่นอกจากจะไม่คุ้นเคยแล้วยังอาจกลายเป็นปัจจัยขัดแย้งและท้าทายผู้ปกครองอีกด้วย นำมาสู่การสร้างความเป็นเอกภาพผ่านกระบวนการรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่รัฐบาลกลางไม่ต่างไปจากกระบวนการสร้างระบบรัฐสมัยใหม่ ที่แม้จะปกครองดินแดนที่มีอาณาเขตติดต่อเป็นแดนเดียวกัน แต่ต้องเผชิญกับภาคส่วนสังคมอันหลากหลายที่รัฐบาลกลางไม่รู้จักมาก่อน สิ่งหนึ่งที่ผู้ปกครองจำต้องเริ่มต้นก็คือการวางมาตรฐานให้กับชื่อเรียกขานเพื่อกฤษฎางไปสู่การควบคุมปกครอง ไม่ว่าจะป็นชื่อตำบลหรือชื่อบุคคลก็ตาม³⁵

เมื่อชาวอาณานิคมจากยุโรปเข้ายึดครองและปักหลักในดินแดนอื่น จำเป็นจะต้องเปลี่ยนชื่อเรียกขานสถานที่ วัตถุ รวมทั้งชื่อคนที่เป็นภาษาถิ่นเพื่อให้พวกเขาสามารถทำความเข้าใจได้อย่างน้อยก็สะดวกปากที่จะออกเสียงเรียกชื่อนั้น ๆ ด้วย “ลีน” ที่ตัวเองคุ้นเคย อีกนัยยะหนึ่งก็คือเป็นการแปลงชุดความรู้สึกอันลึกซึ้ง (สำหรับคนยุโรป) ในภาษาต่างระบบที่แสดงผ่านธรรมเนียมการเรียกชื่อ ให้กระจ่างชัดสำหรับคนยุโรปนั่นเอง และถือว่าเป็นเงื่อนไขอันจำเป็นอย่างยิ่ง ที่จะต้องจัดการก่อนการถ่ายโอนอำนาจปกครอง บริหารจัดการ และควบคุมบังคับการมาสู่ดินแดนใต้อาณัติ และยิ่งไปกว่านั้น กระบวนการปรับเปลี่ยนนี้ยังเป็นส่วนหนึ่งของวาทกรรมศิวิไลซ์ที่ปรับเปลี่ยนชื่อท้องถิ่นให้กลายเป็นยุโรปอีกด้วย³⁶

ความหลากหลายของธรรมเนียมชื่อบุคคลสยาม ก่อนใช้นามสกุล

ธรรมเนียมชื่อบุคคลของสยามก่อนหน้าจะเกิดระบบนามสกุลถาวรตามพระราชบัญญัติขนานนามสกุล พ.ศ.2456 นั้น นิยมใช้เฉพาะชื่อตัวเท่านั้น หากต้องการขยายความก็อาศัย นามที่สอง ช่วยให้เกิดความชัดเจนมากขึ้นว่าหมายถึงบุคคลใด ไม่ต่างจากธรรมเนียมที่อื่น ๆ จนอาจกล่าวได้ว่าเป็นวิธีเรียกขานที่ใช้กันจนชินเป็น “ภาษาปาก” (ไม่ปรากฏธรรมเนียมในเอกสารราชการเท่าไรนัก) แม้เมื่อใช้นามสกุลแล้วก็ตาม ยังคงพบการเรียกขานอย่าง

³⁵ James C. Scott, John Tehranian and Jeremy Mathias, “The Production of Legal Identities Proper to State: The Case of the Permanent Family Surname,” pp.17-18.

³⁶ Ibid., p.18.

ล้าลองเช่นนี้ต่อไป เช่นคำบอกเล่าของนายประยูร ภมรมนตรี แกนนำคนหนึ่งของคนะราษฎร กล่าวถึงช่วงก่อนปฏิวัติพ.ศ. 2475 เมื่ออธิบดีกรมตำรวจนำหมายจับตนพร้อมพวกรวมห้าคนไป ถวายสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์ฯ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยเพื่อให้อนุมัติจับกุม แต่ทรง ทักว่า คนพวกนี้เป็นแค่เด็กไม่มีความหมายอย่างไร “โดยเฉพาะต่าย (ประยูร) ลูกตาแย้ม (พ.ต. พระชำนาญครูวิทย์ อดีตผู้บังคับการโรงเรียนนายร้อยทหารบก) ก็เคยทำขวัญตั้งชื่อมาตั้งแต่เกิด”³⁷

ระบบเก่าเช่นนี้มีความหลากหลายแตกต่างกันไปตามสถานการณ์ของการเรียกขาน หรือการใช้งาน มิได้มีกฎเกณฑ์บังคับอย่างตายตัว อาจขยายความด้วยชื่อบิดา อาชีพ คุณลักษณะ ถิ่นฐาน ฯลฯ ตามความสะดวกในการสื่อสารแต่ละครั้ง แม้อาจดูเหมือนว่าขาดกฎเกณฑ์ที่แน่นอน แต่ก็ อาจจำแนกได้กว้าง ๆ พอสังเขปดังต่อไปนี้

อย่างแรก นามบิดาหรือ patronym นั้นเอง น่าจะเป็นรูปแบบที่แพร่หลายมากที่สุด นอกจากจะเป็นที่ติดปากชาวบ้านทั่วไปแล้ว ในราชสำนักหรือหมู่ชนชั้นปกครองได้ยึดถือใช้งาน สม่ำเสมอ ตั้งแต่ยุคสุโขทัย ในหลักศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง ได้ออกพระนามของพระองค์ พร้อมอ้างพระนามของพระชนกและพระชนนีประกอบด้วย เพื่อให้รู้ว่าพระองค์เป็นใคร ดังว่า “พ่อ กุชื่อขุนศรีอินทราทิตย์ แม่กุชื่อนางเสือง”³⁸ เป็นต้น แม้ในสมัยหลังล่วงสู่ยุคใช้นามสกุลแล้วก็ตาม พระมงกุฎเกล้าฯ ผู้ทรงสถาปนาระบบนามสกุลถาวรให้กับคนไทยเอง ทั้งยังนิยมพระราชทาน นามสกุลแก่คนทั่วไปด้วย กลับมี “พระราชนิยม” ว่า สำหรับพระบรมวงศานุวงศ์ตั้งแต่ชั้นหม่อม เจ้าขึ้นไปซึ่งมีจำนวนน้อย ต่างก็มีพระนามเฉพาะองค์ซึ่งไม่ซ้ำกันอยู่แล้ว และพระบรมวงศานุวงศ์ ชั้นสูงก็ล้วนเป็นญาติที่ทรงรู้จักคุ้นเคยเป็นการส่วนตัว ส่วนพระราชวงศ์ชั้นหม่อมเจ้าก็เป็นพระ นัดดาที่ทรงรู้จักเกือบทั้งสิ้น ทว่า หม่อมเจ้ามีจำนวนมาก จึงให้ออกพระนามหม่อมเจ้าโดยออกพระ นามพระบิดาต่อท้าย เพื่อให้ปรากฏว่าเป็นหม่อมเจ้าในกรมใดหรือพระองค์ใด เช่น เมื่อจะออกพระ นามหม่อมเจ้าดุลภากร พระโอรสในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงษ์ ก็มีพระราช นิยมให้ออกนามว่า หม่อมเจ้าดุลภากรในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงษ์ เป็น ต้น จนในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ รัชกาลถัดมา ถึงค่อยโปรดเกล้าฯขนานนามสกุล พระราชทานแก่พระบรมวงศ์ครบทุกสายราชสกุล แล้วจึงให้หม่อมเจ้าใช้นามสกุลต่อท้ายนาม

³⁷ ประยูร ภมรมนตรี, ชีวิต 5 แผ่นดินของข้าพเจ้า, น.147-148 อ้างถึงใน ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, ประวัติศาสตร์การเมืองไทย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, 2538), น.51-52.

³⁸ จมื่นอมรรตฤณารักษ์ (แจ่ม สุนทรเวช), กำเนิดนามสกุล เล่ม 1, (พระนคร: องค์การ คำคุณสุภา, 2511), น.3-5.

ตั้งแต่ 5 มิถุนายน พ.ศ. 2472³⁹ จนอาจสรุปแบบหลวม ๆ ได้ว่า ทั้งสามัญชนและชนชั้นสูงต่างก็ใช้ระบบ patronym ในระดับหนึ่ง

สอง เป็นระบบที่ใช้ในเอกสารราชการเพื่อความชัดเจนในการบ่งชี้ตัวตนหรือข้าราชการคนนั้น ๆ ดูเหมือนว่าจะเป็นการใช้แก้ไขปัญหาซ้ำ ๆ ด้วยการเติมสังกัดที่คนนั้นรับราชการต่อท้ายชื่อบุคคล อาจพบเห็นได้ในเอกสารราชการก่อนปีพ.ศ. 2456 (ปีประกาศใช้พระราชบัญญัติขนานนามสกุล) ตัวอย่างจาก “คำพิพากษาโทษ นายทหารบก นายทหารเรือ และบุคคลพลเรือน ซึ่งก่อการกำเริบ ร.ศ.130” ในส่วนผลการสืบสวนหาผู้รับผิดชอบครั้งแรกเมื่อ 13 มกราคม ร.ศ.130 รวมทั้งหมดแก่นาย

๑. นายร้อยเอก ขุนทวยหาญพิทักษ์ ผู้บังคับกองพยาบาลโรงเรียนทหารบก
๒. นายร้อยตรี เจริญ กรมทหารราบที่ ๑๑ (น้อง)
๓. ว่าที่นายร้อยตรี ศิริ กรมทหารราบที่ ๑๑
๔. นายร้อยตรี ม.ร.ว. แซ่ กงนักเรียนนายสิบกองพลที่ ๑
๕. ว่าที่นายร้อยตรีเขียน กงนักเรียนนายสิบกองพลที่ ๑
๖. นายร้อยตรี ปลั่ง กงปืนกลที่ ๑
๗. นายร้อยตรี เนตร กงปืนกลที่ ๑
๘. นายร้อยตรี สอน กงปืนกลที่ ๑
๙. นายร้อยตรี จรูญ กงปืนกลที่ ๑⁴⁰

³⁹ วรชาติ มีชูบท, “ปกิณกคดีเรื่องนามสกุลพระราชทานในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว,” ใน นามสกุล นานาสาระ, (กรุงเทพมหานคร: ชมรมคนรักวง, 2544), น.16-17.

นามสกุลพระราชทานของรัชกาลที่ 7 แก่ราชสกุลต่าง ๆ ที่ยังคงค้างไม่ได้รับพระราชทานจากรัชกาลที่ 6 ได้แก่ มรกฏ งามรอด อุไรพงศ์ ล้ายอง คัคณางค์ สุธารส พรหมเมศ วิบูลยพรรณ วิสุทธิ บริพัตร จักรพงศ์ มหิดล จุฑารุช ยุคล กิตติยากร รพีพัฒน์ ประวีตร จิรประวัติ อาภากร ฉัตรชัย เพ็ญพัฒน์ วุฒิชัย สุริยง และรังสิต

⁴⁰ “คำพิพากษาโทษเรื่องนายทหารบก นายทหารเรือ และบุคคลพลเรือน ซึ่งก่อการกำเริบ ร.ศ.130” ใน แดมสุข นุ่นนนท์, ยังเติร์กุ่นแรก กบฏ ร.ศ.130, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เรื่องศิลป์, 2522), น.237-238.

แต่สำหรับในงานราชการด้านกลาโหมซึ่งต้องเกี่ยวพันกับการบริหารจัดการกำลังพลในระบบทหารประจำการ พบว่าได้ใช้ระบบนามที่สองหรือว่าส่วนขยายต่อจากชื่อบุคคลในเอกสารอย่างละเอียด จนกลายเป็นลักษณะพิเศษในเอกสารงานสัสดี ตัวอย่างเอกสารของกระทรวงนครบาล จากคำร้องขอพลทหารนอกประจำการที่ยื่นขอออกไปสำคัญทางทหารฉบับใหม่แทนของเก่าซึ่งชำรุดหรือสูญหาย ตัวอย่างเช่น “พลทหารหมื่นรอนราญณรงค์ (เกี้ยว) สักหมายเลข ๑๒๙/ท.ป.๑ ก.๑๔๑๗ บุตรนายดีดอ้าแดงแซมบ้านคลองบ้านญวนหมู่๔ ตำบลสามเสนกรุงเทพฯ”⁴¹ “นางงามอายุ 25 ปีสักหมายเลข ๑๒๙/ท.ป.๑พ. ก.๒๐๓ บุตรนายมินอ้าแดงทองบ้านตำบลสามเสน เลขที่ ๒๒ ริมวัดญวนข้าม”⁴² หรือ “พลทหารเล็กอายุ ๒๘ ปีสักหมายเลข ๑๒๙/ท.ป.๑ ก๑๖๖๙ สังกัดกองหนุนชั้นที่หนึ่งบุตรนายคุ่มอ้าแดงแก้วอยู่ที่ท่าเรือจางเฒ่าแก้ออนตำบลสามเสนไม่ทราบเลขหมายบ้าน”⁴³ จะเห็นว่านอกจากกระบอกอายุ ชื่อบิดาและมารดา ที่อยู่อาศัยแล้ว ส่วนสำคัญคือ “สักหมายเลข” ซึ่งเป็นเลขทะเบียนประจำตัวทหารนั่นเอง ไม่ต่างจากเลขประจำตัวประชาชนในบัตรประชาชน (identification number) ทุกวันนี้ แต่สำหรับพลเรือนหรือชายไทยที่ยังไม่เคยถูกเรียกเกณฑ์จะยังไม่มีการสักหมายเลขประจำตัวนี้ และต้องเข้าใจว่าการสักหมายเลขนี้ มิใช่เป็นแค่เลขหมายประจำตัวทหารเฉพาะในเอกสารราชการเท่านั้น แต่ยังคงหมายถึงการสักหมายเลขที่ทองแขนด้วย แม้ขณะนั้นจะยกเลิกระบบไพร่และเกิดระบบกองทัพแบบใหม่แล้วก็ตาม อาจเป็นเพราะว่ายังคงเป็นระบบที่ใช้งานได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากฝังติดกับตัวคน แม้ต่อมาทางการจะบังคับให้พลเมืองต้องใช้นามสกุลแล้วก็ตาม ทว่าในงานสัสดียังคงระบบนี้ไว้ในระยะเวลาานพอสมควร และมีอาจสรุปได้ว่าพวกเขาเหล่านี้ยังไม่ได้ใช้นามสกุลหรือไม่ได้จดทะเบียนนามสกุล เพียงแต่พนักงานสัสดีอาจไม่นิยมหรือไม่คุ้นเคยที่จะบันทึกชื่อชนิดใหม่นี้ลงในเอกสาร จนประมาณปีพ.ศ. 2460 จึงค่อยเริ่ม ปรากฏการเขียนนามสกุลต่อท้ายชื่อทหาร⁴⁴

⁴¹ หจข. ร.6 น.14.1/2 เอกสารกระทรวงนครบาล ใบอนุญาตหายขอรับใบแทนใหม่ (17 พฤษภาคม 2454-18 สิงหาคม 2458)

⁴² เรื่องเดียวกัน.

⁴³ เรื่องเดียวกัน.

⁴⁴ ตัวอย่างเช่น วันที่ 21 กุมภาพันธ์ 2461 นายจิ้ม “ดุ่มหิรัญ” ทำใบกองหนุนและสมุดระดมพลหายจึงขอให้ออกไปใหม่ ดู หจข. ร.6 น.14.1/32 ใบอนุญาตหายขอรับใบแทนใหม่ (10 กุมภาพันธ์ -28 มีนาคม 2461)

สาม รายนามของข้าราชการที่ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์และราชทินนาม ซึ่งเป็นระบบราชการศักดินาที่ยังคงตกค้างมาเป็นส่วนหนึ่งของระบบราชการแผนใหม่

...ทำเนียบข้าราชการฝ่ายทหารและพลเรือนของกรุงศรีอยุธยาที่กำหนดราชทินนามไว้ประจำตำแหน่งหน้าที่ราชการทุกตำแหน่ง เมื่อผู้ใดพ้นจากตำแหน่งเดิมไปรับตำแหน่งใหม่ก็ต้องเปลี่ยนราชทินนาม

...มีผลทางการอย่างหนึ่งเกิดขึ้น กล่าวคือทำให้บุคคลนั้นละลายหายไปนในราชการโดยสิ้นเชิง เมื่อบุคคลได้เข้ารับราชการแล้วชื่อเสียงส่วนตัวก็สิ้นไปเหลือแต่บรรดาศักดิ์และราชทินนามอันเป็นของเปลี่ยนแปลงไปตามโชคชะตาของตนในราชการ ... เหตุที่ออกจากราชการนั้น ทำให้ขุนนางต้องสูญเสียทุกอย่างที่ตนเห็นว่าเป็นความดีความเจริญ...⁴⁵

วิธีการเขียนชื่อข้าราชการในระบบนี้ ที่พบอยู่เสมอคือ ใช้บรรดาศักดิ์และราชทินนามเป็นนามหลักของแต่ละคน จากนั้นตามด้วยชื่อตัวเองในวงเล็บ วางต่อท้ายราชทินนามอันเป็นชื่อประจำตำแหน่งหน้าที่ทางราชการ ถือได้ว่าเป็นระบบบ่งชี้ตัวตนที่ใช้กันแพร่หลายอย่างมาก เนื่องด้วยข้าราชการเหล่านี้ล้วนต้องถูกยืนยันตัวตนผ่านทำเนียบข้าราชการอยู่แล้ว การเขียนชื่อตัวเป็น “ชื่อท้าย” จึงช่วยกำชับให้เข้าใจว่าแต่ละชื่อหมายถึงตัวตนคนใดให้ชัดเจน

ความหลากหลายในระบบอัตลักษณ์ชื่อบุคคลสำหรับบ่งชี้ตัวตนของไทย ปรากฏชัดใน “จดหมายเหตุรายวันในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว” หรืออนุทินของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ในรัชกาลที่ 5 (ต่อมาขึ้นครองราชย์เป็นรัชกาลที่ 6) ในวันที่ 24 ตุลาคม พ.ศ.2452 ทรงบันทึกรายนามข้าราชการบริพารผู้เห็นนิมิตมหัศจรรย์จากองค์พระปฐมเจดีย์ ขณะประทับในพระราชวังสนามจันทร์ร่วมกับพระองค์

น่าสังเกตว่ายุคแรกของการเขียนนามสกุล พบเสนอว่าต้องอยู่ในเครื่องหมาย
อัญประกาศ หรือไม่ก็เขียนติดกับชื่อตัวโดยไม่มีวงเล็บหรือวงรีคั่นกลาง

⁴⁵ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช, “สังคมสมัยอยุธยา,” ใน ประวัติศาสตร์และการเมือง, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2516), น.64-65. อ้างถึงใน อรรถจักร สัตยานุรักษ์, การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 4-พ.ศ.2475, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538), น.172-173.

๑. ตัวเราเอง
๒. นายวรการบัญชา (เทียบ)
๓. หม่อมหลวงเพ็ญ } บุตรพระยาประสิทธิ์ศุภการ (ม.ร.ว.ลัม้าย)
๔. หม่อมหลวงพิน }
๕. หลวงอภิรักษ์ราชฤทธิ (นกยูง)
๖. หม่อมเจ้าชัชวลิต ในกรมหมื่นพรหมวรานุรักษ์
๗. หลวงพิทักษ์มานพ (น้อย)
๘. นายเดชนัน บุตรนายสิน
๑๐. นายจิตร (เล็ก) บุตรนายจ่าง
- ...
๑๕. นายเงิน บุตรนายนาก
๑๖. นายสัน บุตรนายคำ
๑๗. นายพันโท หลวงอาจศรีศิลป์ (แก้ว)
๑๘. นายร้อยเอก หลวงภูเบนทรานุรักษ์ (เปลื้อง)
๑๙. นายพลตรี พระยาราชวัลภาณุสิขุสู (เอียด)
- ...
๒๒. นายโต บุตรพระอรรคการประสิทธิ์ (ปลื้ม)
- ...
๔๓. นายเถา บุตรจิ้นวัน
๔๔. นายยง บุตรจิ้นเฮง
๔๕. นายอ่ำ
๔๖. นายต่วน (ปลัดกรมวัง)
- ...
๔๙. นายเพิ่ม (จำอวด) บุตรนายเอี่ยม
- ...
๖๒. นายจำลอง บุตรพระยาสุรนาถเสนี (เป่า)
๖๓. นายฮัก บุตรเจ้าพระยาสุรพันธ์วิสุทธ์
๖๔. นายสิบโท เปลื้อง น.๑๗๗
๖๕. พลทหารนายแป้น น.๓๓๓ (บุตรนายสี)

๖๖. พลทหารนายหยี่ น.๓๕๐ (บุตรนายมา)
๖๗. พลทหารนายปุย (บุตรนายเขียว)
(ทหารทั้ง ๔ คนนี้ อยู่ในกรมทหารราบที่ ๑๒)
๖๘. หม่อมหลวงปลื้ม⁴⁶

แต่เมื่อเข้าสู่ยุคของการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเป็นรัฐประชาชาติ เริ่มก่อสร้างระบบรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่รัฐบาลในกรุงเทพฯ แบบธรรมเนียมชื่อบุคคล (naming practice) ที่แตกต่างแปรไปตามการใช้งานหรือความเคยชินของแต่ละคน รวมถึงชนบประเพณีของแต่ละท้องที่หรือแต่ละสังคมที่ถูกสร้างด้วยเงื่อนไขเฉพาะของท้องถิ่นนั้น เช่น ชื่อของคนมุสลิม เป็นต้น ผู้ที่เติบโตหรือใช้ชีวิตท่ามกลางสภาวะแวดล้อมแห่งนั้น ถึงจะสามารถรับรู้และเข้าใจจนกระจ่างชัดว่า แต่ละนามนั้นหมายถึงใคร แต่สำหรับคนภายนอกโดยเฉพาะผู้ปกครองจากแดนไกล (external authority) ย่อมต้องสับสน ไม่อาจ “อ่าน” ประชากรในแต่ละท้องที่ที่มีวัฒนธรรมต่างกันได้โดยไร้อุปสรรค แบบธรรมเนียมชื่อบุคคลเช่นนี้ ที่ต้องพึ่งพิงสายสัมพันธ์หรือความคุ้นเคยกันจากในสภาพความเป็นจริง เป็นเสมือนสิ่งกีดขวางอำนาจจากรัฐบาลกลาง มิให้เข้าถึงพุ่งตรงไปยังปัจเจกบุคคลในท้องถิ่น จำจะต้องเลียบเคียงผ่านสายสัมพันธ์ทางญาติหรือครอบครัว อันอาจเป็นหนทางเดียวที่จะเสาะหาตัวคนที่รัฐต้องการได้ หากคนผู้นั้นอาศัยอำนาจตัวเองได้ระบบชื่อที่รัฐไม่เข้าใจ⁴⁷

ระบบเก่าเริ่มเข้าไม่ถึงตัวปัจเจกบุคคล

ในช่วงรอยต่อของการเปลี่ยนจากระบบเก่ามาใช้นามสกุล ยังพบว่าระบบเดิมนั้นคงใช้งานได้ในระดับหนึ่ง ทำให้ราชการสามารถตามตัวบุคคลที่ต้องการได้ เช่นเมื่อมณฑลพิษณุโลกต้องส่งหมายเกณฑ์ให้สามเณรฟักซึ่งมาบวชที่วัดมหาพฤฒารามในกรุงเทพฯ จึงได้มอบหมายให้

⁴⁶ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, จดหมายเหตุรายวันในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2517), น.20-24. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ม.จ.ชัชวาลิต เกษมสันต์ ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส 1 สิงหาคม 2517)

⁴⁷ Jame C.Scott, Seeing Like a State, pp.64 – 65.

กระทรวงนครบาลเพื่อนำส่งต่อสามเณรฟัก ทางนครบาลทราบข้อมูลเบื้องต้นว่าได้ย้ายมาที่วัดมหาธาตุแล้ว โรงพักท่าเตียน (12 มกราคม พ.ศ.2456) ซึ่งรับผิดชอบเรื่องนี้ได้รายงานว่

...ข้าพเจ้าได้ไปสอบสวนพบสามเณรฟักอยู่กับพระมหาจ้อยที่วัดมหาธาตุ สอบถามได้ความว่าบิดาชื่อจ้อย มารดาชื่อเขียว อยู่ตำบลบ้านขวางแขวงเมืองสุโขทัย และเมื่อย้ายมาจากวัดมหาพฤตารามไม่ได้ลงทะเบียนสำมะโนครัว ไม่มีชื่อในบัญชีวัดยังไม่ถูกเรียกเกณฑ์ ข้าพเจ้าได้ส่งหมายของกรมการอำเภอซึ่งติดกลัดมากับคำสั่งให้สามเณรฟัก...⁴⁸

นอกจากนี้ ยังพบข้อความสั้น ๆ เขียนด้วยลายมือ เข้าใจว่าเป็นบันทึกของพลตระเวนซึ่งทำหน้าที่สืบหาตัวสามเณรฟักว่า “สามเณรฟักอยู่กับพระมหาจ้อยเป็นสามเณรที่รู้ธรรม สอบถามได้ความชื่อบิดามารดาตรงกันแล้ว ได้ส่งหมายแล้ว”⁴⁹

แม้ว่าจะคงใช้งานต่อไปได้ ขณะเดียวกับที่นามสกุลยังไม่ได้รับความนิยมนอย่างทันทีทันใดนับแต่ประกาศใช้ แต่ย่อมต้องเกิดกรณีผิดพลาดขึ้นได้เช่นกัน เพราะไม่มีระบบใดที่สมบูรณ์ถูกต้องจนไร้ความบกพร่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อสยามพัฒนาสู่ยุคใหม่เกิดการคมนาคมและขนส่งที่มีประสิทธิภาพ ย่อมทำให้พลเมืองย้ายออกนอกถิ่นเกิดของตนเองเพิ่มมากขึ้น จึงเป็นอุปสรรคสำคัญสำหรับการเรียกเกณฑ์ทหาร ทำให้ภาระหน้าที่รับผิดชอบของแต่ละจังหวัดและมณฑลต้องยุ่งยากกว่าเดิม⁵⁰ ตามที่ข้าหลวงมณฑลพิษณุโลก (11 พฤศจิกายน พ.ศ.2456) ขอให้ทางนครบาลส่งหมายเกณฑ์ให้นายแมน อายุ 19 ปี บุตรขุนศรี (บุญ) และอำแดงเขียว บ้านบางไผ่ หมู่ที่ 5 ตำบลบางไผ่ อำเภอภูมิจังหวัดพิจิตร มีชื่อต้องเข้ารับเกณฑ์ในปีพ.ศ. 2457 แต่นายแมนมาอยู่กับหม่อมเจ้าอาบ กระทรวงยุติธรรม กรุงเทพฯ แต่ทางปลัดทูลฉลองกระทรวงนครบาลได้รับ

⁴⁸ หจข. ร.6 น.14.8 ข/2 มณฑลพิษณุโลกขอให้สอบสวนเรียกเกณฑ์คนที่ย้าย (28 เมษายน – 19 กุมภาพันธ์ 2456)

⁴⁹ เรื่องเดียวกัน.

⁵⁰ ในการศึกษาครั้งนี้จะใช้เอกสารคำสั่งของมณฑลพิษณุโลกซึ่งร้องขอให้กระทรวงนครบาลส่งหมายเกณฑ์ให้คนในพื้นที่มณฑลของตนเป็นหลักในการค้นคว้า

คำตอบจากกระทรวงยุติธรรมว่า จากการตรวจสอบทะเบียนข้าราชการในกระทรวง ไม่ปรากฏว่ามี หม่อมเจ้าอาบรับราชการในกระทรวงยุติธรรมเลย⁵¹

ในกรณีผิดพลาดตามตัวไม่เจอหรือไร้ร่องรอยใด ๆ อาจเป็นผลดีต่อทางการเอง ที่ไม่ต้องเสียเวลาสืบค้นเสาะหาต่อไปให้เสียเวลา แต่บางกรณีก็กลับกลายเป็นเรื่องยุ่งยาก เมื่อพบข้อมูลที่มีรายละเอียดก้ำกึ่ง บางเรื่องก็ชวนให้เจ้าหน้าที่นึกคิด ค้นหาเพิ่มเติม หรือขยายความต่อไปได้อีก

กรณีของการสอบสวนติดตามพลเรือนที่ย้ายเข้ากรุงเทพฯ ทำให้พบได้ว่าแม่ในเมืองหลวงก็ตาม อำนาจรัฐยังคงเผชิญข้อขัดข้องต่อการใช้อำนาจเจาะจงไปยังตัวปัจเจกบุคคล และนำไปสู่ความสับสนเมื่อมีปัจจัยบ่งชี้อื่นเข้ามาเกี่ยวข้อง ดังเช่น กระทรวงนครบาล (4 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2457) แจ้งให้กรมพลตระเวนตามตัวพลเมืองนายสุก อายุ 18 ปี บุตรนายจีนอำแดงสาย บ้านยางกะได อ.ลับแล แขวงเมืองพิไชย มีชื่อต้องเข้าเกณฑ์ทหารในปีพ.ศ. 2458 ได้มาบวชสามเณรกับพระมหาวันที่วัดบวรนิเวศ เพื่อส่งหมายเกณฑ์ให้นายสุก⁵² แต่จากการสืบหาพบว่า “เณรสุกไม่มี มหาวันวัดบวรนิเวศก็ไม่มี”⁵³ และ “พระมหาวันไม่มี มีแต่พระมหาสุวรรณ สามเณรสุกไม่มี”⁵⁴

กรมพลตระเวนทำหนังสือรายงานกระทรวงนครบาลว่า

ได้ส่งเจ้าหน้าที่สอบสวนแล้ว ได้ความว่าพระมหาวันที่วัดบวรนิเวศนี้ไม่มี มีแต่พระมหาสุวรรณ ได้สอบพระมหาสุวรรณได้ชี้แจงว่า นายสุกหาได้ไปอยู่กับพระมหาสุวรรณไม่ เจ้าหน้าที่ได้สอบสวนต่อไปก็ไม่ได้ความว่าสามเณรสุกอยู่ที่ใด จึงได้ส่งหมาย...คืนมาพร้อมกับท้องตรา⁵⁵

⁵¹ หจข. ร.6 น.14.8 ข/2 มณฑลพิศณุโลกขอให้สอบสวนเรียกเกณฑ์คนที่ย้าย (28 เมษายน 2454 – 19 กุมภาพันธ์ 2456)

⁵² หจข. ร.6 น.14.8 ข/9 มณฑลพิศณุโลกขอให้สอบสวนเรียกเกณฑ์คนที่ย้ายมา (22 ธันวาคม 2457 – 2 มีนาคม 2458)

⁵³ เรื่องเดียวกัน.

⁵⁴ เรื่องเดียวกัน.

⁵⁵ เรื่องเดียวกัน.

โรงพักท่าเตียน (12 มีนาคม พ.ศ.2457) ทำรายงานชี้แจงการสืบหาตัวนายคง อายุ 18 ปี บุตรนายจันอำแดงวันมาอุปสมบทกับพระพรหมว่า ตรวจสอบกับนายทะเบียนท่าเตียนแล้วไม่ปรากฏว่ามีนายคงหรือสามเณรคงอยู่กับพระพรหม⁵⁶

...ข้าพเจ้าให้นายเป้าว่าที่นายหมวดนายคงนายยามที่ ๓ ไปสืบที่วัดเชตุพนต์รวม ๓ ครั้ง ไม่มีผู้ใดรู้จักนายคง ได้ความจากพระสมุห์แสงว่าพระพรหมได้ลาไปอยู่วัดชนะสงคราม ๑ ปีเศษมาแล้ว พระพรหมมีศิษย์อยู่คนหนึ่งอายุราว ๑๔-๑๕ ปี จะชื่อไรไม่ทราบศิษย์นั้นไปกับพระพรหมด้วย...⁵⁷

ยังพบบันทึกข้อความผลการค้นหาตัวสั้น ๆ ว่า

ได้ตรวจสอบสำมะโนครัวในวัดพระเชตุพนมีชื่อนายคงอายุ ๑๕ ปี เป็นศิษย์พระจ้อยหมวดที่ ๕๙ แต่ตามคำสั่งว่านายคงอุปสมบทอยู่กับพระพรหมนั้นในสำมะโนครัว...มีชื่อพระพรมอยู่หมวดที่ ๙๓ ไม่มีชื่อนายคง⁵⁸

จากนั้นโรงพักท่าเตียนส่งเรื่องให้โรงพักชนะสงครามเจ้าของพื้นที่สืบต่อ ได้ความเพียงว่า

ขอเรียนว่าเมื่อวันที่ ๒ เดือนนี้ ข้าพเจ้าได้ไปสืบที่วัดชนะสงคราม ได้ความจากพระมีทำการสมุห์บาญชีวัด แจ้งว่าที่วัดชนะสงครามไม่มีชื่อพระพรหมกับสามเณรคงหรือนายคงชายฉกรรจ์ ข้าพเจ้าได้ให้นายทะเบียนพัตรจตุรสุ่มสำมะโนครัววัดชนะสงครามก็ไม่พบชื่อพระพรหมกับสามเณรคงหรือนายคง⁵⁹

⁵⁶ เรื่องเดียวกัน.

⁵⁷ เรื่องเดียวกัน.

⁵⁸ เรื่องเดียวกัน.

⁵⁹ เรื่องเดียวกัน.

มณฑลพิษณุโลกต้องการส่งหมายเกณฑ์ให้นายไย บุตรนายเปรมอำแดงจิ้น บ้านวังน้ำคู้ หมู่ 7 อำเภอเมือง มณฑลพิษณุโลก โดยแจ้งว่า นายไยมาอาศัยกับพระภิกษุแบน วัดคลองเตย หัวลำโพง กรุงเทพฯ ทางกระทรวงนครบาล (17 ธันวาคม พ.ศ.2456) ส่งเรื่องมาให้อำเภอบางรักดำเนินการ แต่เจ้าหน้าที่อำเภอบางรักให้ความเห็นเบื้องต้นว่า ไม่มีวัดคลองเตยในตำบลนี้ น่าจะเป็นวัดหัวลำโพงมากกว่า จึงได้ไปตรวจสอบพร้อมนำหมายไปส่ง⁶⁰ ได้ความว่า

ขอประทานกราบเรียนว่า ได้นำหมายเรียกเกณฑ์ไปส่งให้นายไยที่วัดหัวลำโพง ไม่พบตัวโดยไม่มีชื่อในวัดนี้ แลทั้งชื่อพระภิกษุแบนก็ไม่มี พลสืบคงได้ความจาก นายชิต คนอยู่แถวคลองหัวลำโพงว่า เขาได้เคยบวชอยู่วัดคลองเตย แลชื่อพระภิกษุแบนก็เคยมีอยู่ในวัดนี้ แต่ชื่อนายไยจะมีถ้าไม่ ๆ ทราบ ตามที่ได้สอบสวนได้ความดังนี้ ข้าพเจ้าเห็นว่าวัดคลองเตยเป็นท้องที่แขวงเมืองนครเขื่อนขันธ์

...⁶¹

ทางผู้ว่าราชการเมืองนครเขื่อนขันธ์แจ้งผลการสอบสวนมายังกระทรวงนครบาลว่า

บัดนี้ได้รับรายงานอำเภอพระโขนงชี้แจงว่า นายไยบุตรนายเปรมอำแดงจิ้นคน นี้ไม่มีตัวในท้องที่ตำบลวัดคลองเตย มีแต่ชื่อนายไยบุตรนายแบนอำแดงจิ้นได้อยู่กับพระภิกษุแบนที่วัดคลองเตยเมืองนครเขื่อนขันธ์ แต่เดี๋ยวนี้ได้ไปเสียจากท้องที่ไปกับพระภิกษุแบนเสียแล้ว สืบได้ความว่าไปเมืองพิจิตรมณฑลพิษณุโลกแต่ไม่ทราบว่าจะไปพักอยู่บ้านตำบลใด เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าขอประทานเสนอหมายของมณฑลพิษณุโลกคืนมาพร้อมกับใบบอกนี้ด้วยแล้ว⁶²

การส่งหมายเกณฑ์จากหัวเมืองมาให้นครบาลสืบค้นหาตัวคนรับในกรุงเทพฯ นี้ ส่วนใหญ่แล้วพบว่า คนพวกนี้จะมาบวชหรืออาศัยอยู่กับพระตามวัดต่าง ๆ ทำให้พอเข้าใจได้ว่าวัดเป็น

⁶⁰ หจข. ร.6 น.14.8 ข/2 มณฑลพิษณุโลกขอให้สอบสวนเรียกเกณฑ์คนที่ย้าย (28 เมษายน 2454 – 19 กุมภาพันธ์ 2456)

⁶¹ เรื่องเดียวกัน.

⁶² เรื่องเดียวกัน.

แหล่งหลบหลีกการเข้ารับราชการทหารแหล่งใหญ่ อาจเนื่องจากชาวบ้านเข้าใจว่าอำนาจฝ่ายอาณาจักรคงไม่กล้าก้าวล่วงศาสนจักรสักเท่าไรนัก นอกจากวัดแล้ว ในระบบการศึกษาแผนใหม่ที่กำลังเติบโตขึ้น ทำให้โรงเรียนก็เป็นแหล่งสำคัญอีกแห่งหนึ่งที่เปิดโอกาสให้คนย้ายถิ่นฐานเพื่อมาเล่าเรียนในระดับชั้นสูงกว่าเดิม และแน่นอนว่ามีผลกระทบต่อวงการเกษตรทหาร

มณฑลพิษณุโลก (15 ธันวาคม พ.ศ.2456) ขอให้กระทรวงนครบาล ส่งหมายเกณฑ์ให้กับนายหวนหรือสังวาลย์ บุตรนายเล็กอำแดงมี ซึ่งจะต้องเข้ารับเกณฑ์ทหารในปีพ.ศ. 2457 ที่เมืองสวรรคโลก⁶³ “แต่นายสังวาลมาศึกษาวิชาภาษาอังกฤษอยู่ที่โรงเรียนอาแซมชั้น คลองขุดใหม่ กรุงเทพฯ เป็นการขัดข้องที่จะส่งหมาย”⁶⁴ นายทะเบียนประจำโรงพักบางรักได้ให้เจ้าหน้าที่นำหมายไปส่งให้นายหวนหรือสังวาลที่โรงเรียน “อาแซมชั้น” แต่ไม่พบตัวนายสังวาล⁶⁵ ตามรายงานว่า

ขอประทานเรียนว่า ข้าพเจ้าได้นำหมายเกณฑ์ไปส่งให้นายสังวาลหรือนายหวนณที่โรงเรียนอาแซมชั้นแล้ว คงได้ความจากครูบารเดอริ์ฟริแลร์ว่า เขาได้สอบทะเบียนรายชื่อของนักเรียนทั้งหมด แลทั้งชื่อบิดามารดาก็ไม่มีคงได้ความดังนี้ ข้าพเจ้าขอชี้แจงต่อไปว่าตามคำสั่งฉบับที่ ๕๑๒ ตามที่กล่าวมาแล้วนี้ คงปรากฏนามตำบลว่า “คลองขุดใหม่ที่โรงพักสารธรณ์” แลบ่งชี้ว่า “โรงเรียนอาแซมชั้น” ข้าพเจ้าเกรงว่าจะเข้าใจโรงเรียนผิด เพราะในแขวงบางรักนี้มีอยู่ ๒ โรงเรียน คือโรงเรียนที่ ๑ ตามที่ได้ออกนามมาแล้ว อีกโรงเรียนหนึ่งคือโรงเรียนคริสเตียนวิทยาลัยที่โรงพักสารธรณ์ เพราะฉะนั้นขอท่านสั่งให้โรงพักสารธรณ์จัดการต่อไป...⁶⁶

ทางโรงพักสารธรณ์จึงนำหมายไปส่งที่โรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัย แต่ “ได้ค้นดูทะเบียนของโรงเรียน ก็หาชื่ออนายหวนบุตรนายเล็กแดงมีในโรงเรียนนี้ไม่ จึงขอรายงานมาให้

⁶³ เรื่องเดียวกัน.

⁶⁴ เรื่องเดียวกัน.

⁶⁵ เรื่องเดียวกัน.

⁶⁶ เรื่องเดียวกัน.

ทราบและขอส่งหมายฉบับนี้คืนมาด้วย”⁶⁷ เห็นได้ว่าความสับสนยังเกิดจากความผิดพลาดในการออกชื่อหรือระบุสถานที่หรือตำบลที่คนต่างถิ่นไม่คุ้นเคยอีกด้วย

แต่กรณีของเรื่องทั้งหมดอาจอธิบายได้อีกทางว่า การส่งหมายเกณฑ์เป็นทอดจำเป็นต้องกระทำ เพราะต้องแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบตามภาระงานหรือท้องที่ที่ต่างกัน ความ เป็น “คนนอก” ของนายทะเบียนหรือผู้ส่งหมายมิได้เป็นประเด็นสำคัญอันใด เพราะต่างก็ทำงานภายใต้รัฐบาลด้วยกัน แต่ทว่าความชัดเจนในเรื่องนี้อาจพบได้จากพื้นที่เฉพาะ ที่แม้ว่าจะตั้งอยู่บนแผ่นดินสยาม แต่ผู้ถืออำนาจรัฐไม่สามารถเจาะไปถึงตัวคนไทยบางคนได้ ทำให้เจ้าพนักงานทะเบียนของสยามกลายเป็นบุคคลภายนอก (external authority) อย่างแท้จริง จนไม่อาจส่งหมายเกณฑ์ได้เลย เรื่องเกิดขึ้นเมื่อมณฑลพิษณุโลก (22 พฤศจิกายน พ.ศ.2459) แจ้งว่า ผู้ว่าจังหวัดสวรรคโลกต้องการส่งหมายเกณฑ์ให้นายสังวาลย์ บุตรนายเล็ก บ้านเมืองเก่า ตำบลศรีสังวาลย์ อำเภอเมือง จังหวัดสวรรคโลก โดยในหนังสือระบุชัดว่า “แต่นายสังวาลย์ชัดเจนไม่ยอมรับหมายเกณฑ์ แล้วหลบหนีมาอยู่กับฝรั่งที่บริษัทไฟฟ้ากรุงเทพฯ”⁶⁸ ขอให้กระทรวงนครบาลช่วยจัดการ โดยแนบสำนวนคำให้การของนายเซย ผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งเคยไปส่งหมายให้นายสังวาลย์ที่บ้านมาด้วย มีรายละเอียดว่า นายเซยพยายามนำหมายไปส่งที่บ้านถึงสามครั้ง แต่ก็ไม่พบตัว จนครั้งที่สี่ที่นายเซยได้นำหมายไปส่งอีกครั้ง⁶⁹

...ข้าพเจ้าผู้เดียวได้นำหมายไปส่งอีก ข้าพเจ้าไปเวลาบ่ายประมาณ ๕ โมง ได้พบนายสังวาลย์ที่ประตูหน้าบ้านของนายสังวาลย์ ๆ ได้เดินออกมาจากในบ้านพบกันตัวต่อตัวไม่มีใคร ข้าพเจ้าได้เอาหมายเกณฑ์นายสังวาลย์ส่งให้นายสังวาลย์ดู นายสังวาลย์ก็รับหมายอ่านดูแล้วนายสังวาลย์คืนหมายให้ข้าพเจ้า นายสังวาลย์พูดว่าเวลานี้ไม่ขึ้นมาอยู่เป็นหลักถาน มาเยี่ยมบิดาชั่วคราวก็จะกลับ ข้าพเจ้าบอกว่าส่งหมายเกณฑ์แล้วจะกลับไปไม่ได้ นายสังวาลย์ได้พูดว่าได้ทำสามในครัวไว้ที่บ้านถนนเจริญกรุงในกรุงเทพฯ ได้อยู่กับนายห้างเปนชาติฝรั่งเปนผู้จัดการทำไฟฟ้า แต่ไม่บอกชื่อตัวนายห้าง นายสังวาลย์ก็เดินลงไปทางใต้

⁶⁷ เรื่องเดียวกัน.

⁶⁸ หจช. ร.6 น.14.8ข/14 มณฑลพิษณุโลกขอให้สอบสวนเรียกเกณฑ์คนที่ย้ายมา (มีนาคม 2458 – 4 ธันวาคม 2460)

⁶⁹ เรื่องเดียวกัน.

...ครั้งรุ่งวันขึ้นเวลาเช้าประมาณ ๑ โมง ... ได้ไปส่งหมายให้นายสังวาลย์อีก
ได้ขึ้นไปบนเรือนไม่พบตัว ข้าพเจ้าได้ถามนายเล็กบิดาบอกข้าพเจ้าว่านาย
สังวาลย์ลงเรือนไปตั้งแต่เข้ามืดแล้วไม่รู้ไปทางไหนได้พากันกลับ พอเวลาบ่าย
ประมาณ ๕ โมงเศษ นายเล็กมาบอกว่าได้ทราบข่าวว่านายสังวาลย์ลงไป
กรุงเทพฯแล้ว...⁷⁰

ว่า
ในเอกสารชุดนี้ พบหนังสือตอบจากบริษัทไฟฟ้าสยาม (28 มีนาคม พ.ศ.1907) ความ

Phya Bejrpani,

Director – General,

Krom Phra Nakornbal,

Sir,

With reference to your communications of 9/12. 1916,
20/2 and 27/3. 1917, we beg to say that we are unable to trace the man
referred to amongst our workmen.

We herewith return the summons.

We have the honour to be, Sir,

Your obedient servants,

[Managing Director ลงนามพร้อมประทับตราบริษัท]⁷¹

จดหมายฉบับนี้ถูกแปลเป็นภาษาไทยว่า

บริษัทไฟฟ้าสยาม จำกัดสินใช้

วันที่ ๒๘ มีนาคม พระพุทธศักราช ๒๔๕๗

⁷⁰ เรื่องเดียวกัน.

⁷¹ เรื่องเดียวกัน.

เรียน พระยาเพชรปาดิ อธิบดี กรมพระนครบาล

ด้วยตามหนังสือของท่านลงวันที่ ๙ ธันวาคม พ.ศ.
๒๔๕๙ และลงวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ลงวันที่ ๒๗ มีนาคม พ.ศ.๒๔๕๙ นั้น
บริษัทขอเรียนว่า บริษัทไม่สามารถที่จะส่งหมายให้กับคนที่ได้อ้างว่าได้ทำการอยู่
ในบริษัทนี้ได้

บริษัทจึงขอส่งหมายคืนมาพร้อมกับหนังสือฉบับนี้ด้วย
แล้ว

แล้วแต่จะโปรด

(ลงนาม) ดับลยู, เอล, กรู๊ต

ผู้จัดการทั่วไป⁷²

นายสังวาลย์คนนี้แม้จะมีชื่อบิดาและมารดา พร้อมกับมีภูมิลำเนาเดียวกันกับนาย
สังวาลย์ที่เคยมาเรียนภาษาอังกฤษที่โรงเรียนอัสสัมชัญ แต่ก็ไม่มีหลักฐานใดยืนยันแน่ชัดว่าเป็น
คนคนเดียวกัน แต่ประเด็นสำคัญอยู่ที่การส่งหมายเกณฑ์ของทางเจ้าหน้าที่ แม้จะไม่พบหลักฐาน
หนังสือที่ส่งไปยังบริษัทไฟฟ้าสยามว่ามีเนื้อหาอย่างไร แต่หนังสือตอบของบริษัทฯ ล้น ๆ ช่วยให้
เข้าใจเรื่องราวได้ดี โดยเฉพาะต้นฉบับภาษาอังกฤษที่ฉบับแปลเป็นภาษาไทยตกความไป ก็คือ คำ
ปฏิเสธไม่สามารถ “สืบค้น” (trace) หาตัวนายสังวาลย์ตามคำขอ แสดงว่าอำนาจการส่งหมายที่ส่ง
ต่อจากภูมิลำเนาเดิมสู่เมืองหลวงมาเป็นทอด ๆ ยุติลงที่หน้าประตูบริษัทต่างชาติแห่งนี้ ซึ่งเป็นแค่
“เอกชน” หาใช่เป็นอาณาเขตของสถานทูตหรือกงสุลซึ่งถืออำนาจอธิปไตยของประเทศนั้น ๆ แต่
กลับสามารถทำให้เจ้าหน้าที่รัฐบาลสยามกลายเป็น “คนนอก” บนดินแดนตัวเองไปเสียแล้ว จาก
ข้อมูลตามเอกสารทั้งหมด มีบุคคลเพียงคนเดียวที่ได้รับการยืนยันว่าเจอตัวนายสังวาลย์ ก็คือนาย
เชย ผู้ใหญ่บ้าน ที่พบตัวขณะกลับไปยังบ้านหรือภูมิลำเนาของตัวเอง ปัญหาดังกล่าว อาจไม่
เกิดขึ้นหากมีระบบบังคับปัจจุบันบุคคลที่เที่ยงตรงแน่นอนและได้รับการยอมรับเป็นทางการ โดย
พึ่งพาตัวอ้างอิงอื่น ๆ เช่น ชื่อบิดามารดา ลักษณะร่างกาย ภูมิลำเนา ฯลฯ ให้น้อยที่สุด ทำให้
ผู้ปกครองสามารถใช้อำนาจรัฐกระทำต่อชีวิตพลเมืองที่ไม่มีทางที่จะรู้จักคุ้นเคยตั้งแต่เกิดได้
อย่างสะดวก

หากย้อนกลับไปพิจารณา “พระราชนิยม” ที่ให้พระบรมวงศานุวงศ์ตั้งแต่ชั้นหม่อมเจ้า
ขึ้นไปไม่ต้องใช้นามสกุล ด้วยเหตุผลวาระกาลที่ 6 ทรงคุ้นเคยกับคนกลุ่มนี้เป็นการส่วนพระองค์อยู่

⁷² เรื่องเดียวกัน.

แล้ว ทำให้พอเห็นเค้ากลางของการนำระบบนามสกุลมาใช้ในสังคมไทย โดยกษัตริย์ผู้เติบโตในต่างแดนเป็นเวลานานถึงเก้าปีองค์นี้ ในฐานะเครื่องมือสำหรับจัดการกับ “คนอื่น” ที่พระองค์เ็นนามของ รัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิแห่งไกลและไม่รู้จักนั่นเอง

ระบบนามที่สองซึ่งต่างกันไปจนไร้ระเบียบแบบแผน ย่อมเป็นปัญหาสำหรับรัฐที่กำลังสร้างสถาบันราชการเพื่อบริหารประเทศ ด้วยองค์กรที่ใหญ่โตตามการงานและลดหลั่นลำดับบังคับบัญชา ทำให้เจ้าหน้าที่ของรัฐหลายส่วนต้องทำงานสัมพันธ์กับเอกสารราชการ แทนการติดต่อแบบเจอหน้าค่าตากันอย่าง “พอปกครองลูก” โดยไม่จำเป็นต้องเคยรู้จักตัวตนของกันและกันมาก่อน ดังเช่นการควบคุมดูแลกันภายในชุมชนแคบ ๆ อย่างเช่นหมู่บ้าน

ระบบครอบครัวก่อนถกนามสกุลจัดระเบียบ

อย่างไรก็ตาม แม้นามสกุลจะเป็นเครื่องมือสำหรับชนชั้นนำเพื่อใช้จัดการกับปัจเจกบุคคล แต่ยังสามารถช่วยอำนวยความสะดวกให้กับเจ้าหน้าที่และคนทั่วไป เพื่อใช้จัดกลุ่มคนบนฐานความสัมพันธ์ทางเครือญาติของคนในแต่ละพื้นที่ ก่อนหน้าจะประกาศใช้พระราชบัญญัติชานามสกุล พ.ศ.2456 นั้น กล่าวได้ว่าสังคมไทยนั้นต่างไปจากสังคมชาติอื่น ไม่ว่าจะเป็นจีน อาหรับ หรือฝรั่งตะวันตก ตรงที่ไม่มีระบบสืบตระกูลทางฝ่ายพ่อ หรือการถือ “แซ่” รวมทั้งการใช้ชื่อตระกูลใด ๆ มาก่อน จนกระทั่งได้ริเริ่มขึ้นในสมัยรัชกาลพระมงกุฎเกล้าฯ⁷³

เมื่อพิจารณาสังคมทั่วทั้งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รวมทั้งไทย มีโครงสร้างระบบการสืบสกุลทั้งฝ่ายชายและหญิง (bilateral) มิได้เน้นเครือญาติฝ่ายเดียว (unilateral) เฉพาะทางฝ่ายชาย (patrilineal) เท่านั้น ในสำนวนไทยจึงมี “คำแซว” บ่งบอกการสืบสกุลทางสายมารดาระหว่าง “หลานยาย” กับ “หลานย่า” ว่า “หลานยายซ้ำรู้เป็นหลานซ้ำ แต่หลานย่าซ้ำไม่รู้เป็นหลานใคร”⁷⁴ ถ้ายทอดบทบาทของเพศแม่ผู้ให้กำเนิดที่ยืนยันความเป็นแม่-ลูกกันได้ เพราะเป็นผู้คลอดเด็กคนนั้นด้วยตนเอง

ในสังคมที่มีระบบสืบสกุลทั้งฝ่ายชายและหญิงทำให้เกิดเครือขายแบบหลวม มีค่านิยมทางเพศสถานะแบบเสริมทดแทนกัน ไม่เน้นความแตกต่างหรือถือเพศใดเพศหนึ่งเป็นศูนย์กลาง

⁷³ ธาวิต สุขพานิช, 108 เรื่องที่หญิงไทยควรรู้ (แต่ไม่เคยรู้ เพราะหลงนึกกว่ารู้ ๆ ดีกันอยู่แล้ว, (กรุงเทพมหานคร: พ็อกเก็ตบุ๊คส์พับบลิค, 2544), น.39.

⁷⁴ เรื่องเดียวกัน.

แต่ดึงส่วนที่ดีของแต่ละฝ่ายมาใช้ หาได้ให้สิทธิพิเศษแก่เพศใด เช่น ผู้ชายสามารถร่ำรวยแบบผู้หญิง หรือประกอบอาหารในงานพิธี ขณะที่ผู้หญิงแสดงบทบาทการเมือง นักธุรกิจ หรือหมอผี ทำให้ชายหญิงสามารถก้าวข้ามเส้นแบ่งเพศสถานะได้อย่างไร้ปัญหา ตราบใดที่ยังคงบทบาทตามที่สังคมได้จัดวางไว้

อย่างไรก็ตาม มีข้อสังเกตว่าระบบสืบสกุลทั้งสองฝ่ายนั้นเป็นสาเหตุแห่งความล่าช้าของกระบวนการสร้างชาติในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพราะว่าการตั้งรัฐต้องมีลำดับขั้นตอนในการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง ทำให้เกิดการท้าทายอำนาจท้องถิ่นที่เกาะเกี่ยวกันบนความสัมพันธ์ระบบเครือญาติ จึงทำให้ระบอบกษัตริย์ทั้งบนภาคพื้นทวีปและตามหมู่เกาะ ไม่สามารถยกระดับเป็นรัฐรวมศูนย์อำนาจตามเอเชียใต้และยุโรป สมมติฐานนี้ได้รับแรงสนับสนุนจาก Greetz ซึ่งศึกษาสังคมชาวบ้านบนหมู่เกาะ พบว่า “ปีศาจไปตย” ซึ่งดินแดนแถบนี้รับผ่านศาสนาภายนอก โดยเฉพาะศาสนาอิสลามนั้น ไม่สามารถล้มระบบสืบสายสกุลทั้งสองฝ่ายของคนพื้นเมืองได้ เนื่องจากศาสนาต่างด้าวถูกนำมาใช้เพียงเพื่อประกอบให้เกิดความชอบธรรมเชิงพิธีกรรมและสัญลักษณ์ ท่ามกลางคนส่วนใหญ่ที่ยังถือผี ซึ่งมีปัจเจกเป็นศูนย์กลาง การถือผีและทรงเจ้ายังคงมีบทบาทต่อเนื่อง แม้ว่าจะถูกศาสนาพุทธ ฮินดู และอิสลามครอบงำก็ตาม ศาสนาประจำถิ่นจึงมีส่วนสนับสนุนประชาธิปไตย ถ่วงดุลอำนาจระหว่างชนชั้นปกครองกับประชาชน ระหว่างชายกับหญิง ช่วยขยับขยายที่ทางให้ผู้คนได้ใช้ชีวิตประจำวันอย่างอิสระ

ฉะนั้น รัฐแถบนี้รวมทั้งไทยมีโครงสร้างส่วนบนที่มีระบบอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ ไม่ว่าจะเป็สถำบันการปกครองที่มีกษัตริย์เป็นชาย ไม่ว่าจะเป็สถำบันศาสนาที่ให้อภิสถิธิ์บรรลุดรรมแก่ชาย ครอบทับโครงสร้างส่วนล่าง ที่ยังเป็นสังคมเน้นค่านิยมแม่เป็นศูนย์กลาง (matrifocal)⁷⁵

⁷⁵ เนื้อหาส่วนนี้ทั้งหมด ดู Wazir Jahan Karim, “Bilateralism and Gender in Southeast Asia,” In ‘Male’ and ‘Female’ in Developing Southeast Asia, Edited by. Wazir Jahnan Karim (Oxford: Berg Publishers, 1995), pp.35-74. แปลเป็นไทยสองสำนวน ดู สุชาติดา ทวีสิทธิ์ และคณะ, “เพศภาวะกับลัทธิการสืบสายสกุลสองฝ่ายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้,” ใน เพศภาวะ: การท้าทายร่าง การค้นหาตัวตน, บรรณานิกการโดย สุชาติดา ทวีสิทธิ์ (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2547), น.79-123. และ แปลเก็บความพร้อมเพิ่มเติมเนื้อหาบางส่วน ปรานี วงษ์เทศ, “โครงสร้างและการจัดระเบียบทางสังคมกับเพศภาวะในอุษาคเนย์: ระบบเครือญาติและการแต่งงาน,” น.31-93.

ด้วยระบบการสืบสกุลทั้งฝ่ายชายและหญิง ทำให้ญาติทั้งฝ่ายสามีและภรรยาได้รับความสำคัญทัดเทียมกัน⁷⁶ ทำให้เกิดเป็นระบบครอบครัวเดี่ยว⁷⁷ แตกต่างจากครอบครัวขยายที่ให้ ความสำคัญเหลื่อมล้ำกับญาติฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเป็นหลัก ขึ้นกับแต่ละสังคมว่าจะเน้นฝ่ายสามีหรือ ภรรยา แต่ด้วยความเข้าใจผิดของนักมนุษยวิทยารุ่นแรก ๆ ที่อาศัยการสังเกตอย่างผิวเผินเพียงแค่นับจำนวนสมาชิกในบ้าน หรือทึกทักเอาว่าหลายๆ ครอบครัวที่มีสายเลือดเดียวกันปลูกบ้าน ประชิดติดกันเป็นครอบครัวขยาย แต่มองข้ามองค์ประกอบสำคัญ ไม่ว่าจะผู้มีอำนาจสูงสุดในบ้าน หรือระบบเศรษฐกิจของครัวเรือน ที่เป็นปัจจัยจำแนกว่าเป็นครอบครัวเดี่ยวหรือครอบครัวขยาย⁷⁸ หากในบ้านนั้นมีญาติอาวุโสสูงสุดเป็นผู้มีอำนาจตัดสินใจ สมาชิกทุกคนร่วมกันอาหารสำหรับ เดียวกัน จากครัวเดียวกัน “กินข้าวหม้อเดียวกัน” หรือมีระบบการใช้จ่ายเงินของบ้านแบบ “กงสี” ย่อม หมายถึงครอบครัวขยาย

แม้ว่าครอบครัวคนไทยจะเป็นครอบครัวเดี่ยว กลับมิใช่ครอบครัวเดี่ยวตามอุดมคติ ไม่ได้มีสมาชิกแค่ พ่อ-แม่-ลูก เท่านั้น แต่อาจมีสมาชิกอยู่ร่วมชายคาด้วย ส่วนใหญ่มักจะเป็น ญาติสนิทของครอบครัวที่มาอยู่ร่วมในสถานะ “ผู้อาศัย” เท่านั้น⁷⁹ เช่น ตา ยาย หรือน้ำ มาอยู่เพื่อ ช่วยดูแลบ้านและเลี้ยงหลาน เป็นต้น ส่วนกรณีของครอบครัวร่วมสกุลที่ยังคงตั้งถิ่นฐานในอาณา บริเวณเดียวกันนั้น หากแต่ละบ้านแยกกันหุงหาอาหารหรือมีระบบเศรษฐกิจแยกจากกัน ก็ไม่อาจ เหมาเอาว่าเป็นครอบครัวขยายได้เช่นกัน

ด้วยจำนวนสมาชิกที่จำกัดเพียง พ่อ-แม่-ลูก ทำให้ครอบครัวเดี่ยวมีโอกาสเพิ่มจำนวน หนึ่งครอบครัวได้ง่าย แต่ก็สลายตัวง่ายเช่นกัน เพียงแค่สมาชิกสักคนเสียชีวิตหรือแยกตัวออกไป⁸⁰ ขณะที่จำนวนสมาชิกที่มากมีคนหลายรุ่นอายุอยู่ร่วมกัน ทำให้ครอบครัวขยายมีอายุยืนยาวอาจ เป็นร้อยปี ขณะเดียวกันก็เพิ่มจำนวนหน่วยครอบครัวได้ลำบาก เพราะภายในหมู่ญาติมักไม่ ยินยอมให้สมาชิกปลีกตัวไปตั้งครอบครัวของตัวเองขึ้นใหม่⁸¹

⁷⁶ สนิท สัมครการ, มีเงินก็นับว่าน้อง มีทองก็นับว่าพี่, (กรุงเทพมหานคร: บรรณกิจเทรต ดิง, 2519), น.89.

⁷⁷ สนิท สัมครการ, เรื่องเดียวกัน, น.22.

⁷⁸ เรื่องเดียวกัน, น.123-124.

⁷⁹ เรื่องเดียวกัน, น.143.

⁸⁰ เรื่องเดียวกัน, น.11.

⁸¹ เรื่องเดียวกัน, น.13-14.

แม้แต่ทางการเมืองขณะนั้น ก็ตระหนักถึงขนาดครอบครัวของชาวบ้านตามปกติเป็นอย่างดี ยืนยันได้จากคำอธิบายสำหรับการสำรวจสำมะโนครัวปีพ.ศ. 2447

...ครัวเรือนนั้น ผิดกับบ้าน เพราะบ้านหนึ่งอาจเป็นหลายๆ ครัว ครัวหนึ่งนั้นหมายเอาคนที่มีบุตร ภรรยา บิดา มารดา หรือหลาน เป็นต้น ติดมาด้วยตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป แต่หากไปรวมอยู่ในบ้าน ซึ่งมีเจ้าของบ้านเป็นอิสระ มากครัวบ้าง น้อยครัวบ้าง ในบ้าน 1 เลขหมายครัวนั้น ให้ลง 1 – 2 เรียงไปในบ้านหนึ่งเท่านั้น ขึ้นบ้านใหม่ตั้ง 1 ใหม่ เมื่อหมดครัวหนึ่งจะขึ้นครัวใหม่...⁸²

สรุปได้ว่า บ้านอาจประกอบด้วยหลายครัวเรือนหรือหลายครอบครัวนั่นเอง ครอบครัวสามัญชน “คนไทย” จึงเป็นครอบครัวเดี่ยว เนื่องจากสัมพันธ์กับระบบการสืบตระกูลที่ไม่เน้นสายใดสายหนึ่งเป็นหลัก ที่สำคัญคือไม่อาจสรุปได้ว่า คนไทยทั่วไปมีการสืบสกุลทางฝ่ายบิดา ระบบนามสกุลถาวรที่สืบทอดตามการนับญาติฝ่ายชาย มิได้ถือกำเนิดขึ้นพร้อมกับรัฐหรือระบบรัฐกิจ หากแต่ถูกประดิษฐ์ขึ้นภายหลัง เมื่อรัฐก่อตัวเป็นรูปร่างในระดับหนึ่งแล้ว ระบบนามสกุลถาวรเช่นที่รัชกาลที่ 6 นำมาจัดการกับราษฎรจึงมิได้เป็น “ธรรมชาติ” แต่อย่างใด แม้แต่ระบบ “แซ่” ของจีนก็เช่นเดียวกัน หาได้อยู่คู่กับรัฐหรือเป็น “วัฒนธรรมดั้งเดิม” ของจีนไม่ ในราวคริสต์ศตวรรษที่ 4 ก่อนคริสตกาล รัฐบาลราชวงศ์ฉิน (Qin) เพิ่งเริ่มบังคับให้ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินใช้ระบบ “นามสกุล” แบบหนึ่งที่เรียกว่า “แซ่” เพื่อประโยชน์ในการจัดเก็บภาษีและเกณฑ์แรงงาน คนจีนจึงเริ่มเข้าสู่การจำแนกด้วยระบบแซ่ พร้อมกันนั้นยังบังคับให้สืบแซ่ไปยังคนรุ่นถัดไปผ่านทางฝ่ายชายหรือบิดา จึงเกิด patronyms แบบถาวรไปพร้อม ๆ กับครอบครัวบิดาโลหิต (patrilineal family) เพื่อช่วยให้รัฐสะดวกในการปกครอง (state simplification) โดยก่อนหน้านั้น การสืบตระกูลทางสายบิดาจะปรากฏเฉพาะชนชั้นปกครองรวมถึงวงศ์ญาติใกล้ชิด ๆ กัน คนทั่วไปหาได้ยึดถือธรรมเนียมเช่นนี้ เมื่อรัฐบาลบังคับให้ทุกครอบครัวต้องใช้นามสกุลแบบ patronyms ก็เท่ากับว่ากำลังผนวกรวมนโยบายการควบคุม ด้วยการยกฐานะหัวหน้าครอบครัว (ผู้ชาย) ให้ครอง

⁸² ดู “คำสั่งอธิบายการสำรวจสำมะโนครัว” ใน Volker Grabowsky, *An Early Thai Census: Translation and Analysis*, (Bangkok: Institute of Population Studies, Chulalongkorn University, 1993), p.88.

สิทธิต่าง ๆ เหนือภรรยา ลูก และญาติผู้อ่อนวัย เพื่อรับผิดชอบเงินเลี้ยงดูที่รัฐบาลมอบให้กับครอบครัวของตัวเอง⁸³

ดังนั้น ระบบนามชนิดใหม่ซึ่งรัฐบาลพระมงกุฎเกล้าฯ บังคับใช้กับคนใต้ปกครอง จึงมาพร้อมกับระบบสืบสายโลหิตทางบิดา เพื่อให้ทำให้เครือญาติของคนง่ายต่อความเข้าใจ เพียงแค่ได้เรียงสืบสาวตัวคนไปตามนามสกุล ก็จะได้กลุ่มคนที่แน่นอนและไม่ปะปนกับกลุ่มคนอื่น ๆ ต่างนามสกุล ขณะที่ระบบเครือญาติของคนไทยแต่เดิม นิยมสืบญาติทั้งทางฝ่ายบิดาและมารดา ไม่มีจารีตหรือบรรทัดฐานสังคมกำหนดไว้อย่างตายตัว จึงลำบากต่อรัฐบาลโดยเฉพาะรัฐบาลส่วนกลางที่อยู่ห่างไกลจากชีวิตของประชากรราษฎร ที่จะสืบค้นติดตามหรือบ่งชี้ตัวบุคคล

“อาณานิคมภายใน” ผู้นำสยามแสดงบทอวาระผ่านการใช้นามสกุล

ประเทศไทยเริ่มต้นใช้นามสกุลในช่วงเวลาอันรุ่งเรืองของระบอบอาณานิคม ดินแดนส่วนใหญ่ในทวีปแอฟริกาและเอเชียต้องตกเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศสมหาอำนาจระหว่างค.ศ.1880 ถึง 1940 เพราะประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ไม่ว่าจะเป็นการกวาดต้อนแรงงานราคาถูกและทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งการเปิดตลาดการค้าแห่งใหม่ เพื่อรองรับสินค้าที่ระบายจากประเทศเจ้าอาณานิคม นอกจากแรงผลักดันทางเศรษฐกิจแล้ว ยังแฝงไว้ด้วยสำนึกของชาตินิยม การเหยียดเผ่าพันธุ์ และความมักใหญ่มุ่งครองโลกอีกด้วย⁸⁴ อาจกล่าวได้ว่า การล่าอาณานิคมในช่วงนี้เป็นพัฒนาการที่สืบเนื่องต่อจากการก่อเกิดรัฐประชาชาติ ซึ่งเป็นรูปแบบรัฐสมัยใหม่ที่เริ่มตั้งต้นสองฝั่งมหาสมุทรแอตแลนติก ทั้งในทวีปยุโรปและอเมริกา ได้สถาปนาระบบการปกครองและบริหารแบบรวมศูนย์อำนาจสู่ส่วนกลาง ลดบทบาทไปจนถึงขจัดอำนาจอิทธิพลของผู้ปกครองท้องถิ่น เพื่อสร้าง “เอกรัฐ” อันสมบูรณ์แบบ นับว่ารัฐประชาชาติเป็นผลิตผลสำคัญชิ้นหนึ่งของคริสต์ศตวรรษที่ 18 ซึ่งถือว่าเป็น “ยุครู้แจ้ง” (the Age of Enlightenment)

แม้ว่าระบอบอาณานิคมจะเป็นการคุกคามชนชาติอื่นรวมทั้งในเอเชียอาคเนย์ด้วย แต่ในทางกลับกัน ได้นำพาแนวคิดรัฐประชาชาติมาสู่ภูมิภาคที่ถูกเหยียดว่าต่ำต้อยกว่า จนต้องกลายเป็นประเทศราชในระบบจักรวรรดิของชาติมหาอำนาจ เพราะประเทศแม่ทั้งหลายต่างใช้กระบวนการรวมศูนย์อำนาจมาใช้ปกครองเมืองขึ้นของตนเอง ขณะเดียวกันชาติที่สูญเสียอธิปไตย

⁸³ James C. Sestt, Seeing Like a State, p.65.

⁸⁴ G. M. D. Howat, Dictionary of World History, (London: Nelson, 2003), p.190.

ต้องพยายามยกระดับพัฒนาการของตนให้เท่าเทียมกับผู้ยึดครอง แม้แต่ประเทศที่มีได้ตกเป็นอาณานิคมทางตรงยังได้ลอกเลียนนำมาใช้ เพื่อบูรณาการอาณาจักรตัวเองให้เกิดบูรณาภาพเหนือดินแดน เพื่อความมั่นคงของรัฐหรือปกป้องสถานะของผู้นำรัฐเอง พร้อมกับต้านทานกระแสการคุกคามจากตะวันตกด้วย ส่งผลให้ผู้ปกครองรัฐท้องถิ่นมีประสิทธิภาพในการควบคุมและจัดการภายในอาณาจักรของตนมากกว่าก่อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการควบคุมประชากร

รัฐบาลของเจ้าอาณานิคมสเปนได้เข้ามา “จัดระเบียบ” ให้กับชนบดคนให้ประเทศฟิลิปปินส์ซึ่งเป็นเมืองขึ้นของตน วางลู่วางให้อำนาจจากส่วนกลางหรือรัฐบาลสเปนเข้าถึงและเข้าใจชนพื้นเมืองในฐานะปัจเจกบุคคลโดยง่าย เพราะว่าผู้ปกครองได้ออกแบบระบบนามสกุลอันเป็นส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์บุคคล ย่อมทำเพื่อสนองต่อประโยชน์ของเจ้าอาณานิคมเอง แต่ทว่าประเทศที่มีได้ตกเป็นอาณานิคมชาติตะวันตกใด ๆ เช่นประเทศสยาม ได้ฉวยใช้เครื่องมือชิ้นนี้มาเป็นส่วนหนึ่งของกลไกบริหารบ้านเมืองประหนึ่ง “พันเพ็อง” ตัวหนึ่ง เพื่อขับเคลื่อนการสร้างรัฐประชาชาติสยามให้เป็นปึกแผ่นอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน อีกทั้งชนชั้นนำสยามยังลอกเลียนหรือจำลองมาปรับใช้ในสังคมไทยโดยไม่เคอะเขิน อาจเนื่องด้วยความพร้อมที่ราชสำนักเปิดรับวัฒนธรรมจากชาวตะวันตกโดยเฉพาะอังกฤษเป็นเชื้อมาก่อนแล้ว เช่นว่า เจ้าฟ้าหลายคนในรัชกาลที่ 5 ถูกส่งตัวไปศึกษาหาความรู้ในประเทศเจ้าอาณานิคมยุโรป รวมถึงรัชกาลที่ 6 ด้วย

กระบวนการสร้างรัฐประชาชาติสยามในช่วงเวลานี้เป็นไปตามสำนึกของชนชั้นปกครองสยามเอง ย่อมต่างไปจากการเกิดรัฐประชาชาติในยุโรปหรืออเมริกา แม้ว่ารัฐที่เกิดหลังการปฏิรูปการปกครองสมัยรัชกาลที่ 5 จะเป็นเพียงรัฐประชาชาติตามรูปแบบตะวันตก แต่กลับปฏิเสธอุดมการณ์อันเป็นหัวใจ นั่นก็คือ “คอนสติติวชัน”⁸⁵ และสารัตถะที่ว่า “แต่ทั้งพระราชอาณาเขตซึ่งเป็นของข้าพระพุทธเจ้าชาวสยามทั่วกันหมด”⁸⁶ เนื้อแท้ของการปฏิรูปเพื่อสร้างรัฐสมัยใหม่ของรัชกาลที่ 5 จึงไม่มีอะไรมากไปกว่าที่พระองค์แถลงว่า “รวมความก็อย่างเดียวกันคือคอเวอนเมนต์

⁸⁵ สมเกียรติ วันทะนะ, “เมืองไทยยุคใหม่: สัมพันธภาพระหว่างรัฐกับประวัติศาสตร์สำนึก” ใน อยู่เมืองไทย, บรรณาธิการโดย สมบัติ จันทรวงศ์ และชัยวัฒน์ สถาอานันท์ (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530), น.92.

⁸⁶ “เจ้านายและข้าราชการกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงระเบียบราชการแผ่นดิน ร.ศ.103,” ใน เอกสารการเมืองการปกครองไทย, (กรุงเทพมหานคร: โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2518), น.47 อ้างถึงใน สมเกียรติ วันทะนะ, เรื่องเดียวกัน, น.92.

รี ฟอมนี้แลเป็นต้นเหตุที่จะจัดการทั้งปวงได้สำเร็จตลอด”⁸⁷ และ “การที่จะปกครองบ้านเมืองเช่นประเทศสยามนี้ ตามอำนาจอย่างเช่นเจ้าแผ่นดินประเทศอื่น ๆ คือประเทศยุโรปก็จะไม่สามารถปกครองบ้านเมืองได้ และจะไม่ใช่ที่ขอบใจของราษฎรทั่วหน้าด้วย...เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงเห็นสมควรว่า ราชานุภาพของพระเจ้าแผ่นดินควรจะกำหนดตามแบบเดิม...คือเหมือนหนึ่งไม่กำหนด”⁸⁸ แสดงว่าระดับพัฒนาการของสยามยามนั้น ยังไม่ถึงขั้นยอมรับสำนึกแบบรัฐประชาชาติได้⁸⁹ กลายเป็นว่าผลของการปฏิรูปการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 5 มิได้สร้างรัฐประชาชาติขึ้นโดยทันที หากแต่เป็นรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์เสียมากกว่า⁹⁰

ด้วยความพยายามสร้างอำนาจบริหารอย่างเบ็ดเสร็จ แต่ต้องถูกจำกัดได้กรอบธรรมเนียมแบบใหม่ซึ่งอิงกับระเบียบโลกสมัยใหม่ขณะนั้น ราชสำนักสยามจำต้องปรับเปลืองตัวเองเพื่อให้เกิดความชอบธรรม ตามชนบของความเห็นที่ลี้ลับไหลมาจากโลกตะวันตกภายใต้วาทกรรมศิวิไลซ์ ซึ่งถูกปูพื้นฐานทางความคิดไว้แล้วว่าด้วยความเจริญก้าวหน้าของมนุษย์ ถือเป็นการปฏิเสธสำนึกทางเวลาตามวิถีคิดทางพุทธศาสนา ที่เชื่อว่าสังคัมมนุษย์จะค่อย ๆ เสื่อมลง⁹¹ และมักเข้าใจกันว่าการรักษาประเทศสยามให้อยู่รอดหมายถึงการรักษาเอกราชให้รอดพ้นจากการยึดครองของชาติมหาอำนาจ แต่สำหรับราชสำนักแล้ว ความอยู่รอดกลับหมายถึงการรักษาพระเกียรติยศของพระมหากษัตริย์ให้พ้นจากความตกต่ำ เสื่อมเสียศักดิ์ศรี หรือสถานะ พระเกียรติยศในสังคัมใหม่คือการมีสถานะสูงส่งตามมาตรฐานอารยธรรมหรือศิวิไลซ์ จนยากที่จะกล่าวถึงความศิวิไลซ์เป็นเพียงวิถีทางเพื่อเป้าหมายในการรักษาเอกราชของประเทศ⁹² แต่อาจกลับกันว่า “การ

⁸⁷ “พระราชดำรัสตอบความเห็นของผู้ที่ให้เปลี่ยนการปกครอง จ.ศ.1247” ใน เอกสารการเมืองการปกครองไทย, น.81 อ้างถึงใน สมเกียรติ วันทะนะ, เรื่องเดียวกัน, น.92.

⁸⁸ เรื่องเดียวกัน, น.92-93.

⁸⁹ เรื่องเดียวกัน, น.92.

⁹⁰ เรื่องเดียวกัน, น.75.

⁹¹ ดู “ความเปลี่ยนแปลงความคิดทางเวลา: เวลาของสังคัมและเวลาของมนุษย์” ใน อรรถจักร สัตยานุรักษ์, การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 4-พ.ศ.2475, น.9-27.

⁹² ธงชัย วินิจจะกุล, “ภาวะอย่างไรหนอที่เรียกว่าศิวิไลซ์ เมื่อชนชั้นนำสยามสมัยรัชกาลที่ 5 แสวงหาสถานะของตนเอง ผ่านการเดินทางและพิธีกรรมทั้งในและนอกประเทศ,” รัฐศาสตร์สาร 24 (2546): 9-10.

รักษาเอกราชของสยามเป็นคุณสมบัติอันจำเป็นเพื่อเป้าหมายรักษาพระเกียรติยศของข้าแผ่นดินผู้ทรงอารยธรรม (ศิริไลซ์) การปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยจึงไม่ใช่มาตรการเพื่อรักษาเอกราช แต่เป็นเป้าหมายในตัวมันเอง”⁹³

อย่างไรก็ตามนิยามความหมาย ศิริไลซ์ ในสังคมไทยกลับคลุมเครือ อีกร่างกว้างขวาง ตั้งแต่ข้อถกเถียงว่าด้วยความสำเร็จของบ้านเมือง จนถึงเรื่องกิริยามารยาทรวมทั้งความสำเร็จทางวัตถุและความคิดว่าด้วยยุคสมัยใหม่ แม้จะอาศัยตัววัดรูปธรรมไม่ว่า ถนน ไฟฟ้า กระจก ทบวงกรม ศาล ระบบกฎหมายสมัยใหม่ และชุดฟันขาว เป็นต้น⁹⁴ ก็ยังไม่ชัดเจนว่าจะถืออย่างไรคือสิ่งที่ยกระดับให้สูงกว่าเดิม ความเข้าใจและการตีความแตกต่างกันมิใช่เกิดขึ้นระหว่างฝรั่งกับไทยเท่านั้น “แต่ยังเกิดขึ้นระหว่างปัจเจกชน หรือกลุ่มบุคคลตามภูมิหลังต่าง ๆ นานาภายในสังคมเดียวกันก็ได้ หรือเกิดขึ้นระหว่างคนต่างยุคสมัยหรือต่างรุ่นกันก็ได้”⁹⁵ ภาวะคลุมเครือก้ำกวมจนตีความได้หลากหลายนี้เองกลายเป็นเวทีสำหรับปะทะต่อกรในทางวัฒนธรรมหรือการตีความ เป็นแย่งชิงสถาปนาความหมายที่ตนต้องการให้ครอบงำ⁹⁶ จนมิแปลกที่คนบางกลุ่มจะเริ่มคิดว่าความสำเร็จของบ้านเมืองขึ้นอยู่กับระบอบการปกครอง ที่ควรเปลี่ยนแปลงระบอบ “เอ็บบิโซดิมอนนากี้” สู่ระบอบ “ลิมิเต็คมอนนากี้” หรือ “รีปปปลีก”⁹⁷

บรรดาประเทศใหญ่น้อยทั่วไปไม่ว่าประเทศหนึ่งประเทศใดซึ่งจะมีความรุ่งเรืองหรือเกิดเสื่อมทรมาลงนั้น ย่อมเป็นไปโดยความปกครองของประเทศ ซึ่งเป็นเหตุที่จะกระทำให้ประเทศนั้นเกิดความเจริญหรือเกิดความซูดโซมด้วยประการต่าง ๆ ⁹⁸

⁹³ เรื่องเดียวกัน: 10.

⁹⁴ เรื่องเดียวกัน: 3-4.

⁹⁵ เรื่องเดียวกัน: 13.

⁹⁶ เรื่องเดียวกัน.

⁹⁷ ดู “บันทึกว่าด้วยความเสื่อมซามและความสำเร็จของประเทศ” ใน อัจฉราพร กุมุทพิสัย, กบฏ ร.ศ.130 กบฏเพื่อประชาธิปไตย: แนวคิดทหารใหม่, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์วิชาการ, 2540), น.267-273.

⁹⁸ เรื่องเดียวกัน, น.267.

แต่ฝ่ายราชสำนักซึ่งเป็นผู้ถูกกล่าวหา ก็ได้เสนอวัตถุประสงค์อื่นมาประชันขันแข่งภายใต้
วาทกรรมศิริไลซ์ หนึ่งในนั้นก็คือการให้คนไทยใช้นามสกุลนั่นเอง

ความศิริไลซ์ที่มาพร้อมกับระบบชื่อบุคคล

หลังประกาศใช้พระราชบัญญัติขนานนามสกุล พ.ศ.2456 บทพระราชนิพนธ์ของพระ
มงกุฎเกล้า “เปรียบเทียบสกุลกับชื่อแซ่” ในนามแฝง “ไทยศิริไลซ์”⁹⁹ ช่วยอธิบายให้เห็นว่า
มาตรการชื่อบุคคลก็เป็นหนทางหนึ่งที่จะยกระดับประเทศให้ทัดเทียมประเทศอารยะ บทความชิ้น
นี้ช่วยสนับสนุนบทบาทและหน้าที่ของรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ว่าถูกแล้วที่จัดการให้คนไทย
ใช้นามสกุล เพราะนั่นหมายถึง กษัตริย์ยังคงเป็นผู้กำหนดและชี้นำสังคมของตนไปสู่ความศิริไลซ์
นั่นเอง

“เปรียบเทียบสกุลกับชื่อแซ่”¹⁰⁰ เกริ่นขึ้นว่า เกิดมีคนหลงผิดคิดว่าทางการกำลังลอก
เลียนธรรมเนียมแซ่ของคนจีน ทั้งที่ “ถ้าหากจะมีที่ว่ามีเหมือนกันได้ก็แต่ตรงที่ว่าเป็นฉายาด้วยกัน
ทั้ง ๒ เท่านั้น แต่นอกจากนี้แล้วไม่มีอะไรที่เหมือนกันเลย ทั้งสาเหตุก็ดี ความมุ่งหมายก็ดี”¹⁰¹ โดย
แจกแจงให้เห็นความจำเป็น พร้อมแสดงความแตกต่างของทั้งสองระบบ สรุปได้ว่า

หนึ่ง) นามสกุลเป็นธรรมเนียมสำหรับผู้คนที่เจริญรุ่งเรือง “ศิริไลซ์” เพราะแสดงความ
เป็นญาติร่วมสายโลหิตกัน แต่พวกถือแซ่นั้นเป็นคนลำหลัง เพราะแสดงความเป็นพวกพ้องหรือ
พวกช่องสุ่มกำลัง “ยังไม่รู้จักรักษารวมจริยาอันมีเมตตาต่อกันเป็นที่ตั้ง ต่างคนต่างรบพุ่งฆ่าฟัน
กันเพื่อแย่งอาหารกันกิน แย่งที่กันอยู่ และแย่งชิงผู้หญิงกัน ผู้ใดมีพวกมากก็อาจจะเอาเปรียบผู้ที่
ไม่มี พวกพ้อง หรือที่มีพวกน้อยได้ในทางหากินเป็นต้น”¹⁰²

⁹⁹ เข้าใจว่าเป็นนามแฝงที่ใช้เพียงครั้งเดียวสำหรับบทความชิ้นนี้ โปรดดูการอธิบาย
เกี่ยวกับคำนี้ “ศิริไลซ์: คำ, ความหมาย, นับ และการเมือง” ใน ธงชัย วินิจจะกุล, “ภาวะอย่างไร
หนอที่เรียกว่าศิริไลซ์ เมื่อชนชั้นนำสยามสมัยรัชกาลที่ 5 แสวงหาสถานะของตนเอง ผ่านการ
เดินทางและพิพธิภรณ์ทั้งในและนอกประเทศ,” น.10-17.

¹⁰⁰ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, “เปรียบเทียบสกุลกับชื่อแซ่,” ใน อนุสรณ์
งานพระราชทานเพลิงศพ ร้อยโทไปล์ โลหะศิริ (พระนคร: โรงพิมพ์ไทยแบบเรียน, 2509), น.15-30.

¹⁰¹ เรื่องเดียวกัน, น.16.

¹⁰² เรื่องเดียวกัน, น.16-17.

สอง) เกิดความจำเป็นที่จะต้องแยกแยะบุคคล เนื่องจากเกิดคนชื่อซ้ำกันหลายคน จนไม่สามารถระบุตัวได้ว่าเป็นใคร “ย่อมเกิดขึ้นเพราะคนมีชื่อเหมือน ๆ กันหลายคน ทำให้เป็นที่งุนงงไม่รู้ว่าเป็นใครได้ ในขั้นแรก ๆ เมื่อคนเรายังต่างคนต่างคุมกันเป็นช่องอยู่ ต่างคนต่างอยู่เป็นหมู่เล็กๆ ก็อาจที่จะเลือกชื่อมาให้ซ้ำกันได้ แต่ต่อมาเมื่อการสมาคมไปมาหาสู่ซึ่งกันและกันมีแพร่หลายมากขึ้น...เมื่อคนต่างถิ่นไปเข้าในสมาคมอันเดียวกันเข้าก็ย่อมจะไปพบคนที่ชื่อซ้ำกันเข้าเนื่อง ๆ ”

สาม) นามสกุลจะ “เป็นเครื่องเพาะความเคารพในผู้ปกครอง ผู้น้อยยอมอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ เพราะเป็นกุลเลเซษฐา... ..นับว่าเป็นมูลแห่งความจงรักภักดีต่อผู้ที่เป็นหัวหน้าปกครองสกุลชั้น ๑ และเลยเป็นเครื่องจูงใจให้รู้จักความภักดีต่อท่านผู้ปกครองชาติอีกชั้น ๑ ”¹⁰³ เนื่องจากนามสกุลมีที่มาจากความสัมพันธ์ร่วมสายโลหิต “ซึ่งมีความรักใคร่อยู่ตามธรรมดาโลกแล้ว”¹⁰⁴

เนื้อหาหลักของเปรียญนามสกุลฯ ซึ่งยาวเกือบครึ่งเรื่อง มุ่งโจมตีธรรมเนียมแซ่ของชาวจีน พร้อมกับยกย่องรัฐบาลไทยที่เริ่มให้คนไทยใช้นามสกุล เพราะว่าเป็นฉายาสำหรับผู้ “ทันสมัยที่สุด” ท่ามกลางระบบฉายาอันหลากหลายที่ใช้กันทั่วทุกทวีป รวมทั้งแซ่จีนด้วย ถือว่าเป็นวิถีของชนชาติอันล้ำหลัง ผู้เขียนบรรยายให้รายละเอียดด้วยการแบ่งซอยระบบของพวกล้ำหลังออกเป็นสองชุดย่อย ชุดแรก) ล้ำหลังมากที่สุด เพราะอาศัยการสังเกตจากวัตถุหรือลวดลายซึ่งประดับหรือแต่งแต้มบนร่างกาย ได้แก่ “ขนนกหรือดอกหญ้าปักผม” ของคนดำในอาฟริกา, “มุ่นผม [มวยผม] ให้เหมือนกัน” ต่อมากลายเป็น “เขียนหน้าเขียนตัวเป็นลวดลาย” ของอาฟริกา (ไม่ระบุเผ่าพันธุ์) ชาวอินเดียแดงในอเมริกา และคนมาวรี (คำตามต้นฉบับ) ในนิวซีแลนด์ ชุดหลัง) เกิดขึ้นเมื่อ “มีความเจริญขึ้น มีความคิดดีขึ้นอีกชั้นหนึ่ง”¹⁰⁵ จึงได้หยิบใช้ชื่อหรือนามใดนามหนึ่ง เพื่อให้สมาชิกในกลุ่มใช้ร่วมกัน ได้แก่ “แซ่” ของคนจีน หรือ “แคลน” ของคนสกอต ในบางระบบอาจใช้ร่วมกับชุดแรกได้ เช่น “ตาร์ดัน” หรือผ้าลายสกอตซึ่งมีลวดลายประจำแคลน, และ “โตเตม” ของอินเดียแดง ซึ่งรวบรวมทั้งสองชุดไว้ด้วยกัน เพราะเป็นทั้งชื่อ เครื่องหมาย และลวดลายบนใบหน้า สื่อถึงสัตว์สัญลักษณ์ประจำโตเตมของตัวเอง

การจำแนกภายในกลุ่มล้ำหลังเช่นนี้ ส่อว่าเงื่อนไขหนึ่งที่ใช้ตัดสินวิวัฒนาการของชาติพันธุ์ต่าง ๆ ก็คือระบบอัตลักษณ์บอกความเป็นกลุ่มหรือพวกพ้อง แต่ละชนชาติอาจยกระดับวิวัฒนาการของตนเป็นลำดับขั้น เพื่อเข้าใกล้ความเจริญหรือทันสมัยมากขึ้น เช่น พวกอินเดียแดง

¹⁰³ เรื่องเดียวกัน, น.29-30.

¹⁰⁴ เรื่องเดียวกัน, น.30.

¹⁰⁵ เรื่องเดียวกัน, น.18.

ในทวีปอเมริกา แต่บางชาติพันธุ์กลับทำไม่ได้ คือ คนดำในแอฟริกา จนต้องหลุดหายไปจากชาติที่ “มีความเจริญขึ้น ความคิดดีขึ้นอีกชั้นหนึ่ง”

เปรียบเทียบสกุลฯ แจกแจงและแบ่งชอยพร้อมกับยกตัวอย่างของชนชาติที่ผู้เขียนเห็นว่า ล้าหลังอย่างพิสดาร ครอบคลุมแทบทุกทวีปบนโลก แต่สำหรับระบบที่แสดงถึงความเป็นชาติที่เจริญรุ่งเรือง กลับปรากฏเพียงระบบเดียว นั่นคือ “นามสกุล” ซึ่งตัวบทระบุว่าเป็นระบบของอังกฤษ เนื่องจากจัดวางอยู่ลำดับขั้นสูงสุดของความเจริญ เป็นเป้าหมายสำหรับชาติผู้แสวงหาความก้าวหน้าควรก้าวถึง ซึ่งขณะนั้นอังกฤษได้ครอบครองดินแดนเกือบทั่วทั้งโลกแล้ว

เปรียบเทียบสกุลฯ เสนอว่า เมื่อไทยได้ใช้นามสกุลก็ถือว่าเจริญรุดหน้ากว่าจีนไปแล้ว เช่นเดียวกับที่อังกฤษเจริญนำหน้ากว่าสก็อต

...จีนได้ถึงความเจริญก่อนชาวประเทศใกล้เคียงในทวีปเอเชียด้วยกัน และสก็อตถึงก่อนอังกฤษซึ่งเป็นเพื่อนบ้านบ้านดั่งนี้เป็นต้น แต่บางจำพวกเมื่อถึงความเจริญขั้น ๑ แล้ว ก็เลยพอใจไม่คิดเดินต่ออีก... ..จีนยังคงมีแต่ชื่อแซ่ไม่มีนามสกุลอันเป็นประเพณีนิยมแห่งคนสมัยใหม่ที่สด ซึ่งถึงความเจริญภายหลัง แต่ได้ทันจนผ่านไปแล้ว เช่นอังกฤษซึ่งถึงความเจริญภายหลังสก็อตกลับบังคับให้สก็อตใช้ประเพณีมีนามสกุลตามอังกฤษ... ..ถึงแม้ว่าเราจะได้ถึงความเจริญภายหลังจีนก็ตามเถิด แต่เราได้มีนามสกุลแล้ว จึงนับว่าเราได้ทะยานผ่านไปหน้าเพื่อนบ้านเราซึ่งยังหามีนามสกุลไม่ คงมีแต่ชื่อแซ่อยู่ตามประเพณีแห่งคนสมัยเก่าเท่านั้น¹⁰⁶

การเทียบเคียงอังกฤษกับไทยช่วยทำให้เข้าใจได้ว่า ความเจริญของทั้งสองดำเนินไปตามลำดับขั้นตอน มีช่วงล้าหลังตกต่ำก่อนถึงกาลเจริญก้าวหน้า เป็นไปตามระบบชื่อกลุ่มที่ใช้ในขณะนั้น คนอังกฤษเดิมใช้ “ไทรบ์” “ได้บังเกิดขึ้นในสมัยเมื่อคนยังไม่ถึงซึ่งความรุ่งเรือง (ศิริไลซ์) บริบูรณ์ ยังไม่รู้จักรักวิชาการรวมจริยาอันมีเมตตาต่อกัน”¹⁰⁷ เช่นเดียวกับคนไทยที่มีระบบเก่าถึงสองระบบ ในทางวัด จะใช้ “สำนัก” เป็นตัวบ่งชี้ “เราได้ยินเขากล่าว ๆ กันอยู่บ่อย ๆ ว่า คนนั้นเป็นสำนักวัดบวรนิเวศ คนนี้เป็นสำนักวัดโสมนัส”¹⁰⁸ ในทางบ้าน จะใช้ “เลขสม” มาจากการควบคุม

¹⁰⁶ เรื่องเดียวกัน, น.21.

¹⁰⁷ เรื่องเดียวกัน, น.16.

¹⁰⁸ เรื่องเดียวกัน, น.15.

ไพร์ “สังกัดขึ้นในกรรมนั้นกรรมนี้ หรือที่ถวายเป็นข้าในกรรมนั้นกรรมนี้ ดังนี้เป็นต้น เมื่อใครไปพบกันเข้าถามกันว่าสังกัดกรมไหน พอบอกว่าสังกัดกรมนี้หรือกรรมนี้ รู้ว่าเป็นข้าในกรมเดียวกันแล้ว ก็ไม่ทำร้ายกัน และช่วยอุดหนุนกันตามสมควร เหมือนคนจีนที่เป็นคนแซ่เดียวกัน สก๊อตที่เป็นแคลนเดียวกัน”¹⁰⁹

หนทางสู่ความศิวิไลซ์ของสองชาตินี้ จึงอยู่ภายใต้ระเบียบเดียวกัน ผู้อ่านพึงตระหนักตามว่า มี “กฎสากล” คอยจับเคลือบอยู่ ไม่ว่าจะไทยหรืออังกฤษ ไม่ว่าจะเอเชียหรือยุโรป แม้แต่จีนก็ตามที (เพียงแต่จีน “ไม่คิดเดินต่ออีก”) หากใช้นามสกุลเสียแล้ว ย่อมถึงจุดหมายปลายทางที่ความรุ่งเรืองของชาติตน

เราสามารถลำดับวิวัฒนาการในเปรียบเทียบนามสกุลฯ ให้เห็นเป็นแผนภาพ ได้ดังนี้

แผนภูมิที่ 1

วิวัฒนาการในการเปรียบเทียบนามสกุล

	ลำดับ		รุ่งเรือง
	สมัยเก่าลำดับ	> “มีความเจริญขึ้น”	> “สมัยใหม่ที่สุด”
คนดำอาฟริกา	ขนนก/ดอกหญ้า/มวยผม/เขียนลายบนตัว	x	x
คนเมารี	เขียนลายบนตัว	x	x
คนอินเดียแดง	เขียนลายบนตัว	โตเต็ม (ชื่อและเครื่องหมาย)	x
คนสก๊อต		แคลนเนม	นามสกุล (บังคับ)
คนอังกฤษ		ไตรบ์	นามสกุล
คนจีน		แซ่	x
คนไทย		สำนัก/เลขสม	นามสกุล

แม้ศิวิไลซ์จะรับรู้กันในงานองว่า การยกระดับสูงขึ้นหรือก้าวหน้า ทันสมัย เปลี่ยนไปสู่สถานะใหม่ แต่จะเกิดความหมายเช่นนี้ได้ก็ต่อเมื่อเปรียบเทียบกับความลำดับ ป่าเถื่อน หรือ

¹⁰⁹ เรื่องเดียวกัน, น. 19-20.

เจริญมากกว่าและน้อยกว่า ชนชั้นนำสยามสร้างความรู้ความเข้าใจความศิวิไลซ์ของตนด้วยการเปรียบเทียบกับ “คนอื่น” (the Others) ทั้งที่เป็นคนอื่นในสังคมไทยและยุโรป กล่าวได้ว่าสยามจะรับรู้สถานะและระดับความศิวิไลซ์ของตนไม่ได้เลย ถ้าปราศจากเสียซึ่งตัวเปรียบเทียบโดยเฉพาะอย่างยิ่ง “ยุโรป”¹¹⁰

ธงชัย วินิจจะกูล เสนอว่างานเขียนบันทึกเดินทางซึ่งเป็นงานเขียนเชิงชาติพันธุ์วรรณาของชนชั้นนำสยามช่วงขณะนั้น บรรยายผู้คนที่ได้พบเจอแยกเป็นสองจำพวกตาม “ภูมิอารยธรรม” นั่นคือ ชาวป่า ซึ่งแตกต่างจากชาวเมืองด้วยรูปร่างหน้าตาผิวพรรณ กับ คนบ้านนอก ซึ่งแตกต่างจากคนเมืองในทางวัฒนธรรม¹¹¹ แต่ทว่าในเปรียบเทียบนามสกุลฯ ซึ่งเป็นงานเขียนสอนยยะทางชาติพันธุ์วรรณาเช่นกัน กลับมิได้เสนอ “คนอื่น” ด้วยเงื่อนไขความแตกต่างในเชิงระยะทางหรือภูมิอารยธรรม แต่เป็นความต่างระหว่างคนสองจำพวก “คนไทย” กับ “คนจีน” และมีได้ชัดแจ้งว่าคนจีนที่กล่าวถึงนั้น คือคนจีนในประเทศจีน หรือเป็นชาวจีนอพยพในสยามที่กระจัดกระจายอยู่ทั่วประเทศ การเปรียบเทียบนี้จึงใจเปรียบระหว่างคนต่างเชื้อชาติ หรืออาจกล่าวได้ว่า ระหว่างเชื้อชาติต่อเชื้อชาติ ไม่เกี่ยวกับสังคมหรือรัฐ เพราะว่าการเจริญรุ่งเรืองของชนชาติ (ในที่นี่แสดงผ่านระบบชื่อสกุล) จะเป็นปัจจัยกำหนดสภาพสังคมหรือรัฐ ประจักษ์ชัดในคำอธิบายถึงกลุ่มคนที่ยังคงใช้ระบบนามลำหลัง ได้แก่ แซ่ (จีน) แคลนเนม (สกอต) และโตเตม (อินเดียแดง) เป็นพวกที่ “ยังมีได้มีประเพณีที่รวบรวมชนภาษาเดียวกันเป็นปึกแผ่นอันเดียวกันเป็นชาติ (เนชั่น)”¹¹² รับกับสำนึกของกษัตริย์องค์นี้ที่เปรียบจีนเหมือน “ยิวแห่งบูรพทิศ” ความรังเกียจเด็ดขันธ์ต่อชาวยิวนั้นเกิดจาก “ความเป็นยิว” หรือเชื้อชาติตามกำเนิด ไม่เกี่ยวอันใดกับประเทศหรือรัฐของตัวเอง¹¹³ ทักษะตามนี้พ้องกับวาทกรรมเหยียดผิว (racism) ซึ่งกำลังกระจายไปทั่วยุโรป การปฏิเสธความเป็นจีนก็เป็นหนึ่งในวิธีคิดของตะวันตกเวลานั้น เนื่องจากประเทศตะวันตกเริ่มเหยียดหยามและยึดเยียดว่า

¹¹⁰ ธงชัย วินิจจะกูล, “ภาวะอย่างไรหนอที่เรียกว่าศิวิไลซ์ เมื่อชนชั้นนำสยามสมัยรัชกาลที่ 5 แสวงหาสถานะของตนเอง ผ่านการเดินทางและพิพิธภักดิ์ทั้งในและนอกประเทศ,” น.17.

¹¹¹ เรื่องเดียวกัน, น.17-23.

¹¹² พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, “เปรียบเทียบสกุลกับชื่อแซ่,” น.20.

¹¹³ ดูตัวอย่างใน Eugene M. Avrutin, “Racial Categories and Politics of (Jewish) Difference in Late Imperial Russia,” *Kritika: Exploration in Russian and Eurasian History* 8 (Winter 2007).

เป็น “ภัยเหลือ” แล้ว ยังเกี่ยวข้องกับประเด็นทางชนชั้น เนื่องจากกุสึจินจำนวนมากถูกส่งไปยังประเทศสหรัฐฯ และชาติตะวันตกในสภาพกึ่งทาส¹¹⁴

ดังกล่าวแล้วว่า ชื่อบุคคลเป็นส่วนหนึ่งให้เกิดศักยภาพในการควบคุมปกครอง ทำให้รัฐบาลสามารถสืบหาบุคคลได้โดยเจาะจงที่ตัวบุคคล เนื่องจากนามบุคคลที่เคยมีระบบการเรียกขานและขีดเขียนไปต่าง ๆ นานา ถูกทำให้เหลือเพียงระบบเดียว ซึ่งเป็นระบบที่รัฐบาลกลางสถาปนาขึ้น นามสกุลของคนไทยจึงหาใช่กลไกทางธรรมชาติที่มาพร้อมกับสำนึกว่าด้วยวงศาตมญาตินั้น หากแต่เป็นเครื่องมือที่ได้รับการผลิตขึ้นด้วยเจตจำนงเฉพาะกิจทางการเมือง ที่ยิ่งไปกว่านั้น ยังได้ช่วยเสริมเน้นอำนาจของกษัตริย์ที่พยายามชี้ชวนว่า การเปลี่ยนแปลงวิธีใช้ชื่อบุคคลเป็นหนทางหนึ่งเพื่อก้าวสู่ความเป็นอารยะ ถือเป็นหน้าที่ของรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่ต้องให้คนไทยใช้นามสกุลเป็นระบบหนึ่งเดียว เพราะนั่นกำลังแสดงนัยยะว่า กษัตริย์เป็นผู้กำหนดและชี้นำสังคมที่ตนปกครองไปสู่ความศิวิไลซ์นั่นเอง¹¹⁵

เมื่อนามสกุลกลายเป็นสิ่งจำเป็นในชีวิตพลเมือง

แต่สิ่งหนึ่งที่ผู้ปกครองสยามขบขันให้ระบบนามสกุลมีความสำคัญมากไปกว่าการอำนวยความสะดวกต่อรัฐบาลและสถาบันกษัตริย์แล้ว ยังสร้างให้นามสกุลมีความหมายต่อชีวิตปัจเจกบุคคล แม้จะยอมรับว่าในระยะเริ่มแรกกว่าการยอมรับระบบใหม่นี้เป็นไปอย่างเชื่องช้า¹¹⁶ ต้องเลื่อน “เส้นตาย” ตามกฎหมาย 1 กรกฎาคม พ.ศ.2456 ที่ให้คนไทยทุกคนต้องใช้นามสกุลออกไปถึงสองครั้ง คือ 1 เมษายน พ.ศ.2457 และ 1 เมษายน พ.ศ.2458 ห่างกันถึงหนึ่งปีเต็ม แต่ก็

¹¹⁴ โรมัส ฟิชแอล, “ลัทธิชาตินิยมกับเรื่องบทบาททางเพศในประเทศไทย พ.ศ.2453-2468,” แปลโดย ปรีชา แวหวงษ์, ฟ้าเดียวกัน 5 (ตุลาคม-ธันวาคม 2550): 135.

¹¹⁵ ดู “แนวความคิดเรื่องผู้กำหนดวิถีของประวัติศาสตร์,” ใน อรรถจักร สัตยานุรักษ์, การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 4-พ.ศ.2475, น.59-75 และ 91-94.

¹¹⁶ รายงานความคืบหน้าการจดทะเบียนเขตกรุงเทพมหานครมหานคร ในปีพ.ศ. 2457 ดังนี้ 29 เมษายน หัวสกุล, 2 พฤษภาคม หัวสกุล, 4 พฤษภาคม แก้วสกุล, 5 พฤษภาคม หัวสกุล, 11 พฤษภาคม สกุล, 12 พฤษภาคม สีสกุล, 13 พฤษภาคม หนึ่งสกุล, 14 พฤษภาคม หนึ่งสกุล, 16 พฤษภาคม สีสกุล เป็นต้น ดู หจข.ร.6.47/3 เรียบพระยาราชนูปัติเรื่องนามสกุล (29 เมษายน 2456 – 16 พฤษภาคม 2457).

มิได้หมายความว่าคนไทยทั้งประเทศจะใช้นามสกุลโดยพร้อมเพรียงตามบังคับของกฎหมาย อีกทั้งสามัญชนทั้งเจ้าหน้าที่ชั้นผู้น้อยรวมถึงงานราชการบางฝ่ายเช่นสัสดี ยังอาจขาดความคุ้นเคยจนสังเกตเห็นความไม่ใส่ใจที่จะเขียนนามสกุลในเอกสาร แต่ก็เป็นส่วนวัฒนธรรมนำเข้าอื่น ๆ ที่มีราชสำนักเป็นศูนย์กลาง ที่เริ่มนิยมจากในเมืองหลวงในหมู่ชนชั้นนำไม่ว่าจะเป็นเชื้อพระวงศ์หรือขุนนางชั้นผู้ใหญ่ แล้วค่อย ๆ แพร่กระจายไปสู่เบื้องนอกและพื้นที่ห่างไกล และอาจเป็นอุบายหนึ่งของการเผยแพร่นโยบาย เห็นได้จากรายงานราชการของกระทรวงมหาดไทย ในส่วนแผนกปกครอง กรมการจัดการปกครองท้องที่ ซึ่งแผนกนี้มีหน้าที่หนึ่งได้แก่ “จัดตรวจแลรักษาให้การเปนไปตามพระราชบัญญัติในท้องที่หัวเมือง ดังเช่น การทำเบียดฟันแลหมายตำหนิสัตว์พาหนะ การทำทะเบียนฟอาวุธปืน การขนานนามสกุลอย่าง ๑ ”¹¹⁷ ระบุความตอนหนึ่งว่า

(ก) การที่ใช้พระราชบัญญัติสัตว์พาหนะนั้น...

(ข) ตั้งแต่ได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติอาวุธปืนแล้วมา กระทรวงมหาดไทย...

(ค) การที่จะจัดขนานนามสกุลนั้นตามหัวเมืองให้สำเร็จไปตามพระราชบัญญัติขนานนามสกุลนั้น กระทรวงมหาดไทยได้จัดวางการให้ข้าราชการชั้นสัญญาบัตรได้รับพระราชทานนามสกุลเสียก่อนแล้ว ส่วนข้าราชการชั้นกรมการผู้น้อยลงไปถึงเสมียนพนักงานจนถึงกำนันผู้ใหญ่บ้านนั้น กระทรวงมหาดไทยได้ชี้แจงวิธีแลส่งแบบหลักการขนานนามสกุลเปนการฝึกสอนเจ้าพนักงานซึ่งจะได้รับนำไปจัดการเข้าใจเสียก่อน แล้วจึงจะได้ให้วางการขนานนามสกุลราษฎรต่อไป วิธีนี้เป็นวิธีพึงจัดลองดูก่อนว่าจะสำเร็จได้เพียงใด

ส่วนการที่จะจดทะเบียนผู้ที่ได้มีนามสกุลแล้วนั้น กระทรวงมหาดไทยได้ส่งแบบวิธีรับจดทะเบียนนามสกุลไปตามอำเภอ และชี้แจงวิธีที่จะรับจดทะเบียนนั้นแล้ว และได้ออกประกาศแล้วว่า อำเภอทุกอำเภอเปนเจ้าพนักงานรับจดทะเบียนนามสกุล ขอให้ผู้ที่มีนามสกุลแล้วไปจดทะเบียนตามอำเภอในท้องที่ ๆ ตั้งบ้านเรือนอยู่นั้น¹¹⁸

¹¹⁷ หจข. ร.6 ม.1/33 รายงานราชการกระทรวงมหาดไทย (30 มกราคม 2457)

¹¹⁸ เรื่องเดียวกัน.

ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ.2460 อำมาตย์ตรีล่อม ทรัพย์ศิริ ข้าราชการในกรมการเมือง กระทรวงมหาดไทย ได้ขอเปลี่ยนมาใช้นามสกุลพระราชทาน “ตรุษะลักษณะ” ของลุง โดยได้ชี้แจงเหตุผลที่ต้องจดใช้นามสกุลเก่าจนต้องมาขอเปลี่ยนในครั้งนี้ว่า¹¹⁹

...

แต่การที่กระผมได้มาขอจดทะเบียนตั้งนามสกุล “ทรัพย์ศิริ” ใหม่ นั้น ก็เพราะว่าระหว่างนั้นกระทรวงเร่งรัดคำสั่งให้เสมียนพนักงานรีบขออนามสกุล ถ้าผู้ใดไม่มีนามสกุลหรือไม่รีบขอเสียให้เสร็จภายใน ๑ เดือน ก็จะต้องจ่ายเงินเดือนไว้ กระผมจึงได้มาขอตั้งนามสกุลเอาโดยความชอบ ซึ่งยังไม่ทราบว่าคุณลุงได้ขอพระราชทานไปแล้ว...¹²⁰

นามสกุล “ทรัพย์ศิริ” นั้น นายล่อมได้จดทะเบียนที่อำเภอชนะสงคราม เมื่อวันที่ 6 ธันวาคม พ.ศ.2458 นั้นเอง

ความจำเป็นของการใช้นามสกุลอาจยืนยันได้จากคนในตระกูลขุนนางเก่าแก่ ที่สืบทอดอำนาจและอิทธิพลในระบบการเมืองมายาวนาน ต่อมาได้รับพระราชทานว่า “ขุนนาค” เจ้าพระยาภาสกรวงษ์ ประธานสกุล ได้ทำหนังสือถึงพนักงานทะเบียน กำชับให้เคร่งครัดหากใครมาขอจดใช้นามสกุลว่า “ขุนนาค” ด้วยการลำดับสายตระกูลตั้งแต่บรรพบุรุษสมัยรัชกาลที่ 1 จนถึงตนเอง เพื่อให้เจ้าหน้าที่ใช้เป็นแนวทางสำหรับสอบปากคำ ว่าผู้นั้นมีเลือดขุนนาคแท้หรือไม่

บ้านขุนนาค. จังหวัดธนบุรีฯ.

วันที่ ๒๓ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๐

เจ้าพระยาภาสกรวงษ์ ผู้เป็นอาวุโสแลประธานในสกุลขุนนาค. ขอแจ้งแก่ท่านเจ้าพนักงาน กองจดทะเบียนนามสกุล กระทรวงนครบาล

¹¹⁹ หจข. ร.6 น.47.2/59 รองอำมาตย์ตรีล่อม ทรัพย์ศิริ อำเภอชนะสงคราม ขอเปลี่ยนนามสกุลใหม่ว่า “ตรุษะลักษณะ” ของพี่ชายได้รับพระราชทาน (19 พฤษภาคม 2458-18 พฤษภาคม 2460)

¹²⁰ เรื่องเดียวกัน.

ด้วยข้าพเจ้าได้ให้แก่วงษ์ญาติตามสายโลหิตข้างผู้ชาย ที่สมควรจะใช้นามสกุล บุนนาคตามพระราชบัญญัติ ได้มอบมาในนี้ฉบับหนึ่งและสำเนาพิมพ์พระราช ทัตต์เลขาทะราชทานนามสกุลดังนี้ ข้าพเจ้าได้ให้แก่บรรดาญาติไว้เป็นสำคัญ ด้วยบอกนามตัวแลปู่แลบิดาแลข้าพเจ้าได้ลงนามไว้เป็นสำคัญด้วย และยังได้แจก อยู่เสมอตามที่ผู้มาขอ สืบสวนได้ความจริงตามกิ่งของสกุลบุนนาคเพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าขอลงทะเบียนนามสกุลบุนนาค ตามพระราชทัตต์เลขาทะราชทานแก่ ข้าพเจ้านั้น

(๑) นามสกุลบุนนาคนี้มีมากด้วยกัน และเคยได้พบมาที่ไม่ได้เป็นเชื้อสายโลหิต เรียกนามสกุลตนว่าบุนนาคก็มี และที่มาร้องขอรับใบนามสกุลก็มี ที่ไล่เลียงไม่ต้อง ถามที่เป็นสายโลหิตของสกุลบุนนาคก็ไม่ได้ยอมให้ใบนามสกุลไปเป็นสำคัญ เพราะฉะนั้นถ้าผู้ใดจะมาขอจดทะเบียนนามสกุลบุนนาคแล้ว ควรท่านเจ้าพนักงาน จะเรียกสำเนาใบนามสกุลบุนนาคแล้ว ควรท่านเจ้าพนักงานจะเรียกสำเนาใบ นามสกุลตามตัวอย่างที่ข้าพเจ้าได้ส่งมานี้ตรวจดูเสียก่อน ถ้าไม่มีสำเนาใบ นามสกุลแล้ว ขอท่านเจ้าพนักงานอย่าลงทะเบียนให้ตามพระราชบัญญัติบอกให้ มาหาข้าพเจ้าก่อน

(๒) นามสกุลบุนนาคได้ทรงพระมหากรุณาพระราชทานนี้ออกจากท่าน เจ้าพระยาอรรคมหาเสนาธิบดี (หม่อมบุนนาค) ที่สมุหพระกลาโหมในรัชกาลที่ ๑ เป็นปถมของนามสกุลบุนนาค ท่านเจ้าพระยาอรรคมหาเสนา (บุนนาค) ได้เจ้าคุณ พระราชพันธุ์ชั้น๑โต เจ้าคุณนวล ซึ่งเป็นพระน้องนางในสมเด็จพระอัมรินทรบรม ราชินีพระพันปีหลวงในรัชกาลที่ ๒ เพราะฉะนั้นบุตรท่านเจ้าพระยาอรรคมหาเสนา (บุนนาค) ที่เกิดด้วยเจ้าคุณพระราชพันธุ์โต นั้นเป็นราชินิกุลรัชกาลที่ ๒ มีสมเด็จพระ เจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์องค์ใหญ่ (ดิศบุนนาค) และสมเด็จพระเจ้าพระยาบรม มหาพิไชยญาติองค์น้อย (ทัตบุนนาค) สองท่านนี้เป็นบุนนาคชั้น ๒ กิ่ง ๑ แด่กิ่ง ๒ ราชินิกุล

...

(๓) บุนนาคหกกิ่งนี้ทางข้างผู้ชายเป็นสายโลหิตบุนนาคที่จะใช้นามสกุล บุนนาคได้ เพราะฉะนั้นที่มาขอจดทะเบียนนามสกุลบุนนาคที่ไม่มีใบนามสกุลมาเป็น สำคัญ ขอให้ท่านเจ้าพนักงานไต่สวนลำดับชั้นขึ้นไปจะเป็นกิ่งใดชั้นไหนให้ตลอด ถึงท่านเจ้าพระยาอรรคมหาเสนาปถมบุนนาค ถ้ามีนามปู่แลบิดาแลบรรพบุรุษ

ต้องนามกับชื่อที่บอกชั้นแล้กิ่งสาขาไว้ข้างบนนี้เป็นผู้ชายจะเป็นขุนนางได้ ถ้าผู้
มาขอจดทะเบียนบุตรหลานเป็นเชื้อขุนนางทางฝ่ายผู้หญิงเมื่อมีสามีไปแล้วขาด
นามสกุลขุนนาง ถ้าผู้ที่เป็นขุนนางไม่ประสงค์จะใช้นามสกุลขุนนาง จะตั้งสกุล
ใหม่ ผู้ต้องกลาบบังคมทูลพระมหากษัตริย์ ขอพระราชทานนามสกุลใหม่จึงจะได้
ตามพระราชนิยม...

...

ข้าพเจ้าจดบุตรหลานชั้นต้นของนามขุนนางมาให้ท่านทราบยึดยวนี้ก็โดยเหตุ
ที่กล่าวมาข้างบนนั้นว่ามีผู้อ้างใช้นามสกุลขุนนาง อันมิใช่สายโลหิตต่อลำดับลง
มาเป็นอันไม่ชอบด้วยนิติกรรม จึงได้แจ้งความให้เจ้าพนักงานทราบไว้
เพื่อที่จะได้ป้องกันอย่าให้มีผู้ปลอมสกุลขุนนางได้

โดยโอกาสนี้ขอแสดงความนับถือมายังท่าน¹²¹

ในระดับรัฐ กษัตริย์กระทำต่ออัตลักษณ์ของราษฎรผ่านทางนามสกุล เพื่อจัดจำแนก
คนตามสายเลือด ได้ถ่ายอำนาจดังกล่าวมาสู่ “หัวหน้าครอบครัว” ในที่นี้คือ ประธานสกุลขุนนาง
ควบคุมคนในสายเลือดของตัวเองอีกด้วย แต่อาจมิใช่เรื่องแปลกนัก เพราะคนในสายตระกูลนี้เป็น
ชนชั้นนำใกล้ขีดราชสำนัก บางเวลาอาจมีอิทธิพลเหนือกว่ากษัตริย์เสียด้วยซ้ำ ย่อมมีทัศนะ
และความต้องการที่ตรงกันกับพระมงกุฎเกล้าฯ

สำหรับนามสกุลสามัญชนแล้วพบว่า เมื่อดำเนินไปชั่วเวลาหนึ่งเริ่มเกิดสำนึกว่า
นามสกุลเป็นส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์ เช่นที่สิบลีเล็ก ชุมทอง เจตนาขอเปลี่ยนนามสกุลเป็น “ฤทธิ
ณรงค์” เพียงเพราะช้ำกับคนอื่น ทั้งที่มีได้ผิดพระราชบัญญัติแต่อย่างใด ทว่า เหตุผลที่สิบลีเล็ก
อ้างนั้นบ่งบอกทัศนะของปัจเจกคนหนึ่งที่มีต่อนามสกุล ขณะที่รัฐบังคับใช้มาจนใกล้ครบ 10 ปีได้ดี
ทั้งที่เขาคนนี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นเพียง “ผู้น้อย” คนหนึ่งซึ่งเป็นคนส่วนมากของสังคม

ด้วยเมื่อปี พ.ศ.๒๔๕๙ (วันแผลเดือนอะไรจำไม่ได้) ข้าพเจ้าได้มาขอจดนามสกุล
ว่า “ชุมทอง” ... ครั้นมาถึงปี พ.ศ.๒๔๖๕ (ราวต้นเดือนกุมภาพันธ์) ข้าพเจ้าได้เห็น

¹²¹ หจข. ๖.๖ น.47/2 เจ้าพระยาภาสกรวงษ์มีหนังสือถึงเจ้าพนักงานจดนามสกุล
เรื่องราวของสกุล “ขุนนาง” และบุตรหลานที่จะใช้มาด้วย (20 มิถุนายน 2456 – 23 มกราคม
2460)

นามสกุลที่ข้าพเจ้าได้จดไว้นี้เกิดมีผู้อื่นได้นำเอาไปใช้ ซึ่งเป็นการฟ้องกัน(ทหารเหมือนกัน) ข้าพเจ้าจึงมาตริทรวงว่า การที่ไม่ใช้วงศ์ญาติกันมาใช้นามสกุลฟ้องกันเช่นนี้ ถ้าแม้ฝ่ายใดแลฝ่ายหนึ่งเกิดความเสียหายขึ้นก็จะทำให้เป็นการเสื่อมเสียแลมัวหมองถึงกันแลกันได้ ถ้าชื่อไม่ตรงกันก็พอประมาณ ถ้าหากชื่อตรงกันด้วยแล้วยิ่งเป็นการซ้ำร้ายใหญ่ ซึ่งอาจเป็นเหตุนำความเสื่อมเสียมาถึงราชการที่ตนได้กระทำอยู่ด้วย (กล่าวคือบิดาของข้าพเจ้ามีบุตรที่เป็นชายแต่ข้าพเจ้าผู้เดียว) นามสกุลนี้เป็นของสำคัญที่พึงจะรักษาแลสงวน ถึงจะได้รับพระราชหัตถ์มิได้รับก็ดี เพราะเป็นเครื่องมือที่ประกอบการทำมาหาเลี้ยงชีพอันหนึ่งเหมือนกัน ถ้าเกิดเสียหายขึ้นก็เป็นการตัดประโยชน์หนทางที่จะทำมาหาเลี้ยงชีพแลความดีความชอบเหมือนกัน(เฉพาะราษฎรสามัญ ไม่เกี่ยวกับพระบรมวงศ์).

เพราะฉะนั้น ตามเหตุผลที่กล่าวมาแล้วนี้ ข้าพเจ้าขออนุญาตจดนามสกุลเพื่อนำไปใช้ใหม่แลไม่ให้ฟ้องกับใครว่า “ฤทธิณรงค์” เหตุที่ว่าคำว่า “ฤทธิ” นี้เป็นชื่อของบิดาข้าพเจ้า คำว่า “ณรงค์” นี้ก็เนื่องมาจากบิดาแลตัวข้าพเจ้าได้รับราชการทางทหารมา แต่ไม่ได้รับสัญญาบัตรจึงไม่มีโอกาสที่จะขอพระราชทานต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้.

122

...

นอกจากนี้ ทางการได้สร้างกลไลและเงื่อนไขหลายทางสำหรับสามัญชนเพื่อช่วยเร่งรัดให้นามสกุลเป็นส่วนสำคัญของชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งชีวิตที่เป็นส่วนหนึ่งของรัฐสมัยใหม่ ซึ่งต้องการการปกป้องและยอมรับจากรัฐในฐานะพลเมืองที่เป็นปัจเจกบุคคล ซึ่งอาจจะเห็นปรากฏการณ์นี้ได้ชัดจากคนกลุ่มน้อยหรือต่างเชื้อชาติ

ในหมู่คนจีนหรือลูกจีน “แซ่ตัน” ได้ให้เหตุผลของการจดทะเบียนนามสกุลต่าง ๆ นานา เช่น นายเองใช้ต้องทำเพราะบุตรเข้าโรงเรียนจำเป็นต้องมีนามสกุล¹²³ นายจีนรับซ่อมเครื่องพิมพ์

¹²² หจข. ร.6 น.47.3.2/40 นายสิบเอกเล็ก ชุมทอง อำเภอชนะสงคราม ขอเปลี่ยนนามสกุลใหม่ว่า “ฤทธิณรงค์” เพราะนามสกุลซ้ำ (16-19 มีนาคม 2465)

¹²³ หจข. ร.7 ม.27/163 นายเองใช้ อำเภอบ้านทวาย ขอจดนามสกุล “ตันกิดแข็ง” (11-17 เมษายน 2472)

ดีต้องติดต่อกับกระทรวงเสมอ จะสะดวกหากมีชื่อเป็นไทย¹²⁴ นายยกเซ่งมีภรรยาเป็นคนไทยและ
 ทำมาค้าขายกับคนไทย¹²⁵ หรือนางฮองจอนามสกุลให้ลูกชายเพื่อใช้ลงในใบประกาศนียบัตรนาย
 ช่างยนต์ของกรมเจ้าท่าที่สอบไล่ได้¹²⁶ เป็นต้น¹²⁷ แม้ว่าคนจีนหรือลูกจีนจะอยู่บนแผ่นดินสยามใน
 ฐานะประชาชนคนหนึ่ง โดยยังไม่ยอมใช้นามสกุลก็ตาม แต่การจดทะเบียนนามสกุลต่อนาย
 ทะเบียนกลับมีความหมายมากกว่าความเป็นพลเมือง สำหรับคนจีนบางคนแล้ว การจดใช้
 นามสกุลแสดงนัยยะที่จะสละความเป็นจีน มาสู่ความเป็นคนไทย ดังที่เจ้าพนักงานได้รายงานเรื่อง
 ของนายก๊กเจ็ง เดิมใช้แซ่แต่ ว่า

...ได้บอกบิดาเป็นผู้ขอแทนมาหลายครั้งแล้ว บิดาเป็นจีนนอกใช้แซ่ ไม่ยอม
 ขอให้เพราะไม่เต็มใจให้ใช้นามสกุลจะให้ใช้แซ่ เมื่ออยากได้ก็ไปขอเอาเอง นาย
 ก๊กเจ็งจึงได้มาขอจดทะเบียนเพราะทางโรงเรียน แลทะเบียนทหารต้องการ¹²⁸

คนเหล่านี้แม้จะกระทำไปด้วยเจตนาต่างกัน แต่ในทางหนึ่งก็แสดงว่า เป็นการยินยอม
 จดใช้นามสกุลด้วยเจตจำนงของตนเอง มิได้เกิดการบังคับหรือยึดเยียดตรงไปตรงมาโดยรัฐ นั่นคือ
 นามสกุลกลายเป็นหลักหมายบอกการผนวกกลืนคนต่างชาติพันธุ์หรือ “คนอื่น” ที่แม้อาจจะมิ
 สถานะและสิทธิแห่งความเป็นพลเมืองของรัฐแล้วก็ตาม ให้กลายเป็น “คนไทย” อันเป็นสถานภาพ
 ที่ลึกไปกว่าประเด็นกฎหมาย เพราะเกี่ยวกับสำนึกว่าด้วยอัตลักษณ์ของพลเมืองภายในรัฐ

¹²⁴ หจช. ร.7 ม.27/165 นายจีน อำเภอพระนคร ขอจดนามสกุลว่า “ตันเจริญผล” (10-
 22 มกราคม 2472)

¹²⁵ หจช. ร.7 ม.27/173 นายยกเซ่ง อำเภอพระนคร ขอจดนามสกุลว่า “ตันธนวิทย์” (24
 กันยายน-8 ตุลาคม 2474)

¹²⁶ หจช. ร.7 ม.27/175 นางฮอง อำเภอบุคคโล ขอจดนามสกุลว่า “ตันบุญส่ง” (14-22
 มิถุนายน 2476)

¹²⁷ พนักงานจดทะเบียนระบุว่านามสกุลเหล่านี้ตั้งโดยใช้ “เกณฑ์แซ่” เนื้อหาว่าด้วย
 เกณฑ์การจดทะเบียนนามสกุล

¹²⁸ หจช. ร.7 ม.27/195 นายก๊กเจ็ง อำเภอบางยี่เรือ ขอจดนามสกุลว่า “ตู้สมพร” (18-
 31 กรกฎาคม 2473)

ประชาชาติ อาจกล่าวว่านามสกุลได้ช่วยก่อรูปอัตลักษณ์ความเป็นชาติให้กลายเป็นเนื้อเดียวกัน
 นั่นเอง

สุดท้ายแล้ว ด้วยความพยายามขบขันให้นามสกุลเป็นสัญลักษณ์แทนความผูกพัน
 ทางสายเลือด ด้วยการบังคับให้สืบทอดจากพ่อไปสู่ลูก นามสกุลจึงมีส่วนเกี่ยวข้องกับระบบ
 ความสัมพันธ์ของบุคคลอย่างยิ่งยวด อาจถือได้ว่าพระราชบัญญัติขนานนามสกุลฯ เป็นกฎหมาย
 ครอบครัวสมัยใหม่ฉบับแรกของประเทศไทย ที่เกิดจากชนชั้นนำในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์
 เนื่องจากช่วงเดียวกันนั้น รัฐบาลสยามกำลังปฏิรูปกฎหมายให้ทันสมัยเพื่อแลกคืนอำนาจอธิปไตย
 ทางศาล หลังจากสูญเสียไปนับตั้งแต่การทำสนธิสัญญาบาวริงในปี 2398 และกับอีกหลาย
 ประเทศมหาอำนาจในเวลาต่อมา แต่ภายใต้เงื่อนไขบีบบังคับให้ต้องแก้ไขปรับปรุงระบบกฎหมาย
 ของตนนั้น กลับมิได้รวมถึงกฎหมายเกี่ยวกับครอบครัวที่ว่าด้วยการแต่งงานและการสืบมรดกเลย
 ในสนธิสัญญากับประเทศญี่ปุ่นระบุไว้ชัดเจนด้วยการใส่วงเล็บขยายความว่า สยามจะปฏิรูป
 กฎหมายให้ทันสมัยโดยไม่รวมถึงกฎหมายครอบครัวและมรดก เมื่อสำเร็จแล้วทางญี่ปุ่นจะคืนสิทธิ
 สถานนอกอาณาเขตให้ ความข้อนี้ช่วยสะท้อนว่า ครอบครัวเป็นพื้นที่เฉพาะทางวัฒนธรรมของ
 สยาม¹²⁹ ที่ต่างชาติไม่เข้ามาก้าวก่ายแทรกแซง

---

¹²⁹ Tamara Lynn Loos, "Gender Adjudicated: Translating Modern Legal Subjects in Siam," (Ph.d. Dissertation, Cornell University, 1999), pp.248-249.

ในระหว่างการร่างกฎหมายสมรสหรือลักษณะผู้เมียฉบับใหม่ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปกร เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศได้ทำหนังสือชี้แจงสนธิสัญญากับญี่ปุ่นในประเด็นนี้ ได้
 คัดลอกข้อตกลงนี้ไว้ว่า

1. The Siamese Government consent that Japanese Consular officers shall exercise jurisdiction over Japanese subjects in Siam, until the judicial reforms of Siam shall have been completed, that is until a criminal code, a code of criminal procedure, a civil code (with exception of law of marriage and succession), a code of civil procedure and a law of constitution of the courts of justice will come into force. [เน้นความตามต้นฉบับ]

แต่รัชกาลที่ 6 ได้แทรกแซงพร้อมกำกับทิศทางสถาบันครอบครัวอย่างเอาใจใส่ ด้วยการ “เขียน” ความหมายให้กับครอบครัวมากมาย ไม่ว่าจะเป็นพลเมือง ความเป็นพ่อ ความเป็นชาติ ความจงรักภักดี ความศรัทธา ไปจนถึงความมีจริยธรรมทางประเพณี ทำให้ครอบครัวมิได้เป็นเพียงปัจจัยทางเศรษฐกิจที่รัฐพึงใช้เป็นฐานในการสำรวจทางสถิติเท่านั้น¹³⁰ แต่กลับสร้างความหมายซ้อน อ่างอิงความสัมพันธ์ทางสายโลหิตอันเป็นธรรมชาติของมนุษย์จนเกิดหน้าที่ในทางการเมืองการปกครองด้วย เห็นได้จากการแบ่งส่วนงานราชการของกระทรวงมหาดไทยซึ่งดูแลรับผิดชอบ หัวเมืองทั่วประเทศ ให้นำที่การจดทะเบียนนามสกุลอยู่ใน “แผนกปกครอง” สังกัดกรมจัดการ ปกครองท้องที่ หน้าที่ของแผนกนี้ก็คือ

(ก) จัดแลตรวจระเบียบแบบแผนการปกครองท้องที่ตั้งขึ้นหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ เมือง แลมณฑลอย่าง ๑

(ข) รักษาบาญชี แลทำหนังสือในการตั้งแต่ง ถอด ถอน ย้ายเปลี่ยนข้าราชการในหัวเมืองอย่าง ๑

นอกจากนี้ ยังทรงชี้แจงประกอบว่า

...เขาเห็นว่าจะเป็นเพราะกฎหมาย ๒ ลักษณะที่ยกเว้นไว้นี้ ฝ่ายญี่ปุ่นเห็นความยากลำบาก ในประเทศญี่ปุ่นเองก็ยังสามารถออกประกาศใช้ไม่ได้ ด้วยกำลังยังตรึงตรองหาทางที่จะทำให้ใช้ได้ตามธรรมเนียมบ้านเมืองและจะให้ชาวยุโรปเห็นเป็นการดีด้วย รัฐบาลญี่ปุ่นรู้สึกความลำบากนี้มาก ไม่คิดจะเอาเปรียบไทย จึงได้ยอมตกลงตามความที่เป็นจริงอยู่กับฝ่ายญี่ปุ่นเอง

ดู หจข. ร.6 ย.2/6 กฎหมายลักษณะผู้เสียและกการจดทะเบียนครอบครัว (19 ธันวาคม 2453 - 9 กันยายน 2459)

¹³⁰ การสำรวจสามมะโนครัวตั้งแต่ปี 2447 ใช้ ครัวเรือน เป็นหน่วยในการสำรวจนับประชากร

(ค) นำที่จัดตรวจแลรักษาให้การเปนไปตามพระราชบัญญัติในท้องที่หัวเมือง
 ดังเช่น การทำเบียดหมายตำหนิสัตว์พาหนะ การทำทะเบียนอาวุธปืน การ
 ชนชานนามสกุลอย่าง ๑¹³¹

จะเห็นได้ว่างานของแผนกปกครองเป็นงานครอบคลุมการบริหารปกครองเขตปกครอง
 ภายในรัฐ ตั้งแต่ระดับมณฑลจนถึงหมู่บ้าน และยังจัดการถึงระดับตัวบุคคลคือการจดทะเบียนทั้ง
 สามอย่างดังกล่าว โดยเฉพาะงานทะเบียนนามสกุล มิได้จัดให้ขึ้นกับกรมทะเบียนของกระทรวงซึ่ง
 เป็นกรมที่รับผิดชอบงานสำคัญอย่างการทำสำมะโนครัวของพลเมือง¹³² รับกับที่เจ้าพระยามรราช
 เสนาบดีกระทรวงนครบาลปรารถนาต่อเสนาบดีกระทรวงพระคลังฯ ว่า “ชัดว่าลักษณะการเกือบถึงการ
 ทำสำมะโนครัว ผิดกันเพียงแต่ไม่ต้องไปทำตามบ้านเรือน”¹³³ เท่ากับว่าในขณะนั้น ทางราชการวาง
 ความสำคัญของนามสกุลไว้ที่งานปกครองมากกว่างานทะเบียน

ใน “เปรียบเทียบนามสกุลกับชื่อแซ่” บรรจุแนวคิดที่มีต่อครอบครัวหรือเครือญาติของผู้นำ
 สยาม โดยถือว่าครอบครัวสามารถให้เป็นดัชนีบ่งชี้ระดับความศิวิไลซ์ของสังคมนั้น ๆ ได้ ถือเป็น
 อิทธิพลที่ได้รับจากงานด้านมานุษยวิทยาในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ที่มีสมมติฐานว่า
 โครงสร้างเครือญาติและสถาบันการแต่งงานเป็นที่มาของระบบการปกครองของแต่ละสังคม และ
 ยังสัมพันธ์กับระดับความเจริญของสังคมนั้น ทั้งเครือญาติและครอบครัวของสังคมที่กำลังศึกษา
 เป็นเสมือนเข็มชี้บนมาตรวัดแห่งกระบวนการวิวัฒนาการ จากสังคมบุพกาล (primitive society)
 ไปสู่สังคมอารยะ (civilized society) ซึ่งวางอยู่คนละด้าน¹³⁴ ยิ่งกว่านั้น แนวคิดนี้ได้จัดวางระดับ
 ความเจริญสูงสุดไว้กับคนผิวขาวชาวตะวันตก จนกลายเป็นพื้นฐานทางอุดมการณ์ให้ยุโรปถือตน

¹³¹ หจข. ร.6 ม.1/33 รายงานราชการกระทรวงมหาดไทย (30 มกราคม 2457)

¹³² กรมทะเบียน กระทรวงมหาดไทยเพิ่งตั้งปี 2455 ในสมัยรัชกาลที่ 6 นี้เอง โดย
 รวบรวมงานด้านนี้ที่กระจายตามกรมต่าง ๆ มาไว้ในที่เดียวกัน ส่วนงานทำสำมะโนครัวนั้นเดิมเป็น
 ฝ่ายปล้ำภังค์ กรมมหาดไทย ดู หจข. ร.6 ม.1/33 รายงานราชการกระทรวงมหาดไทย (30
 มกราคม 2457)

¹³³ หจข. ร.6 น.47.1/3 รายงานค่าใช้จ่ายในการจดทะเบียนชนชานนามสกุลตาม
 พระราชบัญญัติชนชานนามสกุล พระพุทธศักราช 2456 (6 พฤษภาคม 2456-15 สิงหาคม 2457)

¹³⁴ Tamara Lynn Loos, “Gender Adjudicated: Translating Modern Legal
 Subjects in Siam,” pp.244-245.

เข้าครอบงำสังคมที่ถูกตราว่าเป็นสังคมล้าหลัง ด้วยถือว่าตัวเองนั้นมี “อารยะพันธะ” (civilizing mission) ตามวิถีอาณานิคม¹³⁵

แต่สำหรับสยามซึ่งถือว่าตนเป็นเอกราชที่เคยตกเป็นเมืองขึ้นของชาติใด ได้เร่งรัดสร้างระบบรัฐใหม่ตามแนวทางของรัฐประชาชาติที่เจ้าอาณานิคมนำมาใช้จัดการประเทศราชของตน จนก่อกำเนิด “อาณานิคมภายใน” ขึ้นในรัฐเอง นัยยะแฝงใน “เปรียบเทียบสกุลกับชื่อแซ่” ช่วยเกื้อหนุนสำนักอันชอบธรรมให้กับรัฐบาลราชสำนัก จำจะต้องจัดการควบคุมและปกครองผู้คนในดินแดน ตัวเอง ที่มีความแตกต่างทางวัฒนธรรมไปตามแต่ละภูมิภาค ด้วยว่ากษัตริย์หรือราชสำนักถือตนเป็นผู้มีอารยะสูงส่งตามระเบียบโลกใหม่ ย่อมมี “อารยะพันธะ” ในการสร้างอาณานิคมของตน เช่นเดียวกับอังกฤษ ฝรั่งเศส หรือสเปน ฯลฯ และอาจเป็นระบบอาณานิคมที่แบบเนียนยิ่งนัก เมื่อย้อนกลับไปยังนามสกุลคนฟิลิปปินส์ซึ่งกำเนิดได้อำนาจอาณานิคมชาวสเปนที่มาจากต่างแดนและต่างเผ่าพันธุ์ แต่นามสกุลคนไทยกลับผุดขึ้นได้บงการของรัฐบาลของพระมงกุฎเกล้าฯ ซึ่งยากจะบ่งชี้ว่าได้แสดงบทบาทของประมุขแห่งอาณาจักรสยามหรือนักปกครองจากจักรวรรดิต่างชาติ¹³⁶

แม้ว่าการเกิดขึ้นของนามสกุลจะกระทำต่อปัจเจกบุคคล ด้วยว่าได้สร้างอัตลักษณ์ว่าด้วยการขนานนามบุคคลให้ชื่อของคนไทยกลายเป็นระบบนามคู่ แต่อีกด้านหนึ่ง ยังเป็นกลไกของชนชั้นปกครองนำพาอุดมการณ์รัฐลงไปสู่ชีวิตของคนระดับล่าง เพราะผูกโยงให้เป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับชีวิตส่วนตัวด้วยความสัมพันธ์ในวงศ์ญาติ จึงอาจกล่าวได้ว่า “ครอบครัวสมัยใหม่” เริ่มต้นได้หลังการเกิดรัฐสมัยใหม่ของสยามไม่นานนัก และอาจเป็นกลไกสำคัญในการเสริมสร้างความเป็นรัฐชาติให้แน่นแฟ้นและเข้มแข็งยิ่งขึ้น

ตามขนบแต่เดิมของคนตะวันตก นามสกุลอาจมีหน้าที่เพียงช่วยแสดงให้เห็นการสืบมรดกของชนชั้นสูง แต่ในสังคมสมัยใหม่แล้ว ระบบนามสกุลถาวรมิได้ทำหน้าที่เพียงแค่อธิบายความเป็นสมาชิกของครอบครัวหรือตระกูล แต่กลับกลายเป็นส่วนประกอบหลักของการสร้างรัฐผ่านการเก็บภาษี เกณฑ์ทหาร และการควบคุมตรวจตรา¹³⁷ ฉะนั้น แบบปฏิบัติการตั้งนามบุคคลจากรัฐ (state naming practices) จึงไม่ต่างจากแบบปฏิบัติการเขียนแผนที่ของรัฐ (state

¹³⁵ Ibid., p.244.

¹³⁶ Ibid., p.246.

¹³⁷ Jame C.Scott, John Tehranian & Jeremy Mathias, “The Productive of Legal Identities Proper to States: The Case of Permanent Family Surname,”: 13, 15-16.

mapping practices) แต่อย่างไรก็ตาม ที่นำไปสู่การจัดการผู้คนที่แตกต่างกันด้วยมาตรการขนานเดียวกัน เพื่อสร้างความเป็นหนึ่งเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็ระบบภาษีอากร ระบบสวัสดิ์ ระบบแรงงาน ฯลฯ จนเกิดการต่อต้านไปทั่ว เช่น การลุกฮือของชาวนาในอังกฤษครั้งใหญ่ปีพ.ศ. 1924 (ค.ศ.1381) ที่เรียกว่า Wat Tyler Rebellion ซึ่งเกิดในช่วงทศวรรษแห่งการสำรวจที่ดินเปียนและริดภาษีชาวบ้านอย่างที่ไม่เคยเกิดมาก่อน ชาวนาอังกฤษก็เป็เช่นเดียวกับชาวนาใน Tuscan ที่แม้ว่าทางการไม่สามารถจذبันที่กล่มะโนครัวของชายฉกรรจ์ทั้งหมดได้ แต่นั่นกลับส่อเค้าให้เห็นถึงความเลวร้ายที่กำลังจะตามมา ซึ่งหนีไม่พ้นการกวาดล้างนั่นเอง¹³⁸

แต่เมื่อระบบนามสกุลฝังตัวเป็นส่วนหนึ่งของระบอบอาณานิคม ถูกโอนถ่ายไปใช้ควบคุมประชากรในดินแดนของ “คนอื่น” จึงอาจจะสังเกตรบบกลไกของสิ่งนี้ได้ง่าย ๆ ภายในเวลาสั้น ๆ ไม่จำเป็นต้องกินเวลายาวนานเป็ชั่วอายุคนเช่นในประเทศตะวันตก เนื่องจากรัฐอาณานิคมถูกสร้างให้มีลักษณะ “ราชการ” ที่เข้มข้นยิ่งกว่า และยังได้รับแรงต่อต้านจากประชาชนน้อยกว่าด้วย¹³⁹ ดังที่ปรากฏในประเทศฟิลิปปินส์ รวมทั้งรัฐอาณานิคมทางอ้อมหรือสร้างความเป็นเจ้าอาณานิคมขึ้นเองเช่นสยามด้วย

---

¹³⁸ James C. Scott, *Seeing like a State*, p.68.

¹³⁹ Ibid., pp.68-69.